

VIII. FEJEZET.

**Meghasonlás a román nemzetiségi pártban. –
Botrányok a Liga Culturalăban. – A román
kormány anyagilag is támogatja az irredentista
mozgalmakat.**

Bánffy Dezső miniszterelnök nemzetiségi politikája.

A Memorandum-pörben a román nemzetiségi mozgalmak hullámverése úgy Magyarországon, mint Romániában tetőpontját érte el. E pör s a vele kapcsolatos események abban a pillanatban, amelyikben a Memorandum szerzőségeért elítélt komitét tagok a szegedi és váci fogházak kapuin beléptek, a feszültség azon a fokán záródtak le, amelyhez a drámai események a harmadik felvonás végén szoktak eljutni. Ami ezután következett, az a cselekménynek a hanyatlás felé vivő úton való gyors kibontakozása volt. E folyamat nemcsak azért következett be, mert e nagy mozgalom belső erői a heves harcban kimerültek, hanem azért is, mert a közállapotok, amelyekből e mozgalom táplálékot nyert és a politikai milió, amelyben mozgott és élt úgy Magyarországon, mint Romániában, rá nézve kedvezőtlenül megváltozott.

Magyarországon az egyházpolitikai harcok 1894 végén a Wekerle-kormány lemondásával befejeződtek. A nagy belpolitikai harcnak hullámai lassanként elcsendesültek s ennek következtében úgy a kormánynak, mint a nemzet közvéleményének több ideje maradt a nemzetiségi, nevezetesen a román nemzetiségi mozgalmakkal részletesebben és komolyabban foglalkozni. A Wekerle-kormány lemondása után Ófelsege Bánffy Dezső bárót bízta meg az új kormány alakításával, ki kabinetjével együtt 1895 január 19-én mutatkozott be a képviselőházban. Az új kormánynak kormányzati programján az újonnan megalkotott egyházpolitikai törvények gyakorlati végrehajtása volt. Ami a román nemzetiségi mozgalmakat illeti, helyzete azzal szemben is hasonlatos volt az előbbihez. A nagy harc ezen a téren szintén befejezést nyert és így Bánffynak feladata abban állott, hogy a heves küzdelem által teremtett helyzetet tisztázza és olyan intézkedéseket tegyen, amelyek lehetlenné teszik jövőre egy hasonló heves, sőt forradalmi jellegű román nemzetiségi mozgalom keletkezését.

Bánffy Dezsőt a magyar közvélemény egy ilyen nemzetiségi politika kezdeményezésére és végrehajtására alkalmasnak hitte egyéniségénél és multjánál fogva. Két, tulnyomóan román

nemzetiségi jellegű vármegyének: Szolnokdobokának és Beszterce-Naszódnak évtizednél hosszabb ideig volt főispánja és így alkalma volt az erdélyi román nemzetiség-politikai törekvések természetét, közeli és távoli céljait és e törekvések vezetőegységiségeinek gondolkozásmódját és egész lelki habitusát közvetlen közelből alaposan megismerni. Teljesen tisztában volt azzal, hogy e mozgalom vezetőinek követelése az egységes magyar állam keretében nem elégíthetők ki, hogy Erdély autonómiája csakis a dualizmus bukásának és a monarchia föderalizálásának lehet következménye. A monarchia föderalizálása az első etappe annak felbomlásához. Erdély autonómiája pedig bevezetés lenne a román fajnak egyetlen nemzeti államban, Nagy-Romániában való egyesüléséhez. Ezt megakadályozni azonban a magyar nemzet csak úgy lesz képes, ha a dinasztíával a legjobb egyetértésben élve, sikerül a dinasztíát felvilágosítani és meggyőzni arról, hogy a magyar állami egységének és magyar jellegének csorbitatlan fenntartása egyúttal az egész monarchiának elsőrendű életérdeke is. Hogy ez elérhető legyen, a magyar nemzetnek a dualizmus keretében paritásos alapon teljesíteni kell önként és minden habozás nélkül mindazt, ami a monarchia nagyhatalmi állásának és erejének logikus következménye. Nem szabad semmi olyan követelést támasztani szemben az 1867-iki kiegyezés által teremtett közös ügyeket illetően, amelyeket Apponyi már ebben az időben felállított a kiegyezés fejlesztése és az úgynevezett nemzeti követelmények címén nemcsak saját pártjának, hanem az egész nemzetnek politikai programja gyanánt is.

Mikor 1895 január 19-én az új kormány bemutatkozott a képviselőházban, Bánffy Dezső álláspontját a nemzetiség-politikai törekvésekkel szemben a következő szavakkal körvonalozta: „Nem fogjuk megengedni, hogy ezek a törekvések megtámadják és veszélyeztessék az állam egységét és magyar nemzeti jellegét, de tekintetbe vesszük más nemzetiségű polgártársaink mindazon méltányos kívánságait, amelyeket az állami magyar jellegének veszedelmeztetése nélkül az 1868-iki 44. törvénycikk alapján jogukban áll emelhetni”. Egyszóval, az új kormány programja is, elvi álláspontját tekintve, a nemzetiségi kérdésre vonatkozóan ugyanaz volt, ami az előbbi magyar kormányoké. Az elvi alap azonos volt, de a kérdés gyakorlati kezelésében sok tekintetben eltért elődeitől.

Bánffy Dezső álláspontja a nemzetiségi, különösen a román nemzetiségi kérdés gyakorlati kezelésére vonatkozóan az volt, hogy magának a középponti kormánzatnak is kell lenni egy olyan organumának, amely e kérdéssel úgy az elmélet, mint az aktualitás szempontjából behatóbban foglalkozik. Amely magasabbrendű állampolitikai és nem egyszerűen rendőri szempontból megfigyeli, számon tartja a nemzetiségi

mozgalmakat úgy az állam határain belül, mint külföldi vonatkozásaiban, amely a valóság tényein alapuló információival befolyást gyakorol a hazai és külföldi sajtóra és a középponti kormányzat egyes ágazatainak számára megbízható felvilágosításokat és tájékoztatásokat fog adni az egyes konkrét intézkedések megtételéhez. Ezért, mihamarabb a kormányra lépett, a vezetése alatt álló miniszterelnökségben a nemzetiségi és szociálpolitikai mozgalmak elméleti és gyakorlati szempontok szerint való megfigyelésére egy új ügyosztályt állított fel. Az ügyosztály vezetésével dr. Jeszenszky Sándor kolozsvári m. kir. főügyész helyettesét bízta meg, kinek a Macaveiu és a Replica sajtópörökben való feltűnést keltő vádlói szerepléséről e könyv egyik megelőző fejezetében részletesen megemlékeztem. Elméleti és publicisztikai referensül pedig e könyv íróját alkalmazta.

Ezt az ügyosztályt maga vezette kezdettől végig. Nemcsak minisztere volt, hanem közvetlen főnöke is. Ez ügyosztály minden munkása jóformán az ő személyes felügyelete és útmutatása szerint dolgozott.

Már kezdetben tisztában volt azzal, hogy a nemzetiségi, elsősorban pedig a román kérdés olyan magyar belpolitikai ügy, amelynek nemzetközi vonatkozásai is vannak és ennek következtében a megromlott helyzet megjavításának első feltétele, hogy Bukarestben „az erdélyi kérdés”-t vegyék le az aktuális belpolitikai kérdések napirendjéről. Ezért Bécsen át úgy kellett hatni Bukarestre, hogy ott az „erdélyi kérdés” többé ne szerepeljen az aktuális politika napirendjén. E végből szüksége volt, hogy a monarchia külügyminisztere őt e törekvésében lojálisan és a monarchia tekintélyének egész súlyával támogassa.

Kormányzatának már első heteiben volt alkalma meggyőződni arról, hogy ezt a lojális és nyomós támogatást Kálnoky gróf részéről egyáltalán nem várhatja. Hogy Bánffy és Kálnoky között csakhamar kitört az ellentét, eléggé ismeretes dolog. A befejező jelenet hatása alatt általánossá lett a magyar közvéleményben az a meggyőződés, hogy az ellentét közöttük csak az egyházpolitikai differenciák miatt tört ki. Az Agliardi-eset csattanós végjelenete elvonta az általános figyelmet a rövid, de nagyon intenzív küzdelem bensőbb és főbb motívumáról, amely nem volt semmi egyéb, mint az az ellentét, amelyik Bánffy és Kálnoky között éppen Bánffy nemzetiségi politikája miatt tört ki. Kálnoky Bánffyval szemben is úgy akart eljárni, mint a Wekerle-kormányval: a külpolitika az én dolgom. A magyar kormány nem zavarhatja az én cirkulusaimat. Ellenkezően, nekem van jogom nyomást gyakorolni a magyar kormányra, hogy nemzetiségi politikájával ne csinaljon nekem külpolitikai nehézséget. E két felfogás ütközött

össze. A győztes ebben is Bánffy lett éppen úgy, mint az Agliardi-ügyben.

Kálnoky helyét Goluchovsky foglalta el a külügyminiszteri székben és Dumba utódja Bukarestben Aehrenthal báró lett. Ha nem is tették egész teljességében magukévá Bánffy nemzetiségpolitikai álláspontját, de igyekeztek vele összhangzatosan dolgozni és ennek következtében Bánffy minden külpolitikai kérdésben, amely a magyar állam nemzetiségi kérdésével összefüggésben volt, irányító, sőt esetenként döntő befolyást is tudott gyakorolni. (L. Bánffy Dezső Nemzetiségi Politikája. 11, 12. l.)

Sturdza kormányralépése és jaši nyilatkozata.

De nemcsak Magyarországon, hanem Romániában is lényeges és a román nemzetiségi izgatásokra kedvezőtlen fordulat állott be. A liberális párt izgatásainak és kiméretlen pártküzdelseinek sikerült a különben belső meghasonlásban is szenvedő konzervatív párt hatalmi állását megingatni. A konzervatív párt aránylag hosszú – 7 éves – kormányzása alatt kimerítette mindazokat az eszközöket, amelyekkel magát Romániában egy politikai párt a kormányon rövidebb vagy hosszabb ideig fenntarthatja és elkövette mindazokat a hibákat, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy az ellenzék a hatalom újból való átvételéhez erkölcsileg alkalmassá tegye. A konzervatívparti kormány beadta lemondását és Károly király a Romániában divatos alkotmányos szokásnak megfelelően a parlamenti kisebbség vezérét, Sturdza Demetert bízta meg a kormányalakítással.

Románia miniszterelnöke, a Liga Culturala pártfogója és az erdélyi vagy nemzeti kérdéssel való kiméretlen izgatásnak nagymestere, Sturdza Demeter lett. Megérkezett ezzel számára a kedvező alkalom is arra, hogy a kormányra jutva, beváltsa mindazt az ígéretet, amit az erdélyi román testvéreknek a parlamentben és a népgyűléseken mondott beszédeiben tett és megvalósítsa ez irányban mindazt, aminek megvalósítását a konzervatív kormánytól oly hangosan és határozottan követelte. Vállalkozhatott a magyarországi románok és a magyar kormány között az általa annyit emlegetett „becsületos alkusz” szerepére.

Sturdza Demeter, mikor mint az ellenzék vezére e követeléseket támasztotta, jól tudta, hogy ő a kormányra jutva azoknak megvalósítására komolyan éppen úgy nem fog vállalkozni, mint nem vállalkoznak azok a konzervatív miniszterek, kiket ezért a közvélemény előtt a román faj nagy érdekeinek nemcsak elhanyagolásával, hanem egyenesen elárulásával is

vádolt. A kormányelnökségre tehát könnyű szívvel vállalkozott. Egyre azonban nem számított. Nem számított arra, hogy Magyarország miniszterelnöke, Bánffy Dezső az egyszer kimondott szót nemcsak a magánéletben, hanem a politikában is komolyan szokta venni és meg is volt győződve arról, hogy minden komoly és a közéletben súllyal bíró politikus és államférfiú úgy veszi. Sturdza kormányrajutását a magyar állam érdekeinek szempontjából aggodalmasnak vélte, mert meg volt győződve, hogy Sturdza azokat az ígéreteket, melyeket az ellenzéken, a nemzeti kérdéssel izgatva tett, mint becsületes alkusz igyekezni fog beváltani és így beleavatkozik a magyar állam belső politikájába. Bánffy ez aggodalma Sturdza tudomására jutott, aki azonban úgy gondolkodott: ha nem tekintette megalázonak és szégyennek a hatalmas Anglia liberális pártjának nagytekintélyű vezére, Gladstone, tekintettel monarchiánk érzékenységre, a híres „hands of”-ot kormányralépésével egyidejűen nyilvánosan visszaszívni, a kis Románia liberális pártjának vezére sem fog olyan nagyon megalázkodni, ha ugyanezt hasonló módon meg fogja tenni.

Erre azt az alkalmat választotta, amikor 1895 október 13-án megjelent Jasiban és választói körében programbeszédet mondott: „A nemzeti kérdésben – mondá ez alkalommal Sturdza – ami helyzetünk tiszta és világos. Tartózkodnunk kell minden olyan izgatástól, ami kapcsolatos a szomszédos államok, különösen az osztrák-magyar monarchia belügyi viszonyaival. Minket irredentizmusról, azzaz arról vádoltak, hogy mi a magyar királyságban a törvényekkel szemben való engedtlenségre és zavarok keltésére izgattunk. Ez azonban még gondolatunkban sem volt. Nem tartoztunk soha egy ilyen politikai irányhoz, mert tudtuk, hogy az ily módon provokált megtorlás nagyon veszélyes lehetne ránk, mert meg voltunk győződve, hogy az osztrák-magyar monarchia úgy, amint alkotva van, elsőrendű szükséglete az európai egyensúlynak és királyságunk biztosságának. E tekintetben köztünk nincs és nem is volt különbség. A román irredenta képtelenség. A román pedig mindig vigyázott arra, hogy érdekei védelmezésében kerüljön minden képtelenséget. Egyetlen józanészű ember sem gondolt soha Romániában irredentizmusra. Elég ügyünk és bajunk van saját országunkban.

Az a hír is elterjedt, hogy mi beleavatkozunk a magyar királyság belső ügyeibe. Ez sem igaz. Van azonban mindnyájunknak egy kívánságunk. Az t. i., hogy szűnjék meg a magyarok és a románok között minden félreértés és veszekedés és hogy közöttük testvéries egyetértés uralkodjék, mert a kölcsönös érdekek kívánják, hogy Románia a lehető legbarátságosabb viszonyban legyen a magyar királysággal. A mai helyzetet egy Őfelségének Ferencz József császárnak és királynak

saját elhatározásából származó nagy cselekedete jellemzi, amely egyúttal sokat ígérő jele is a jövőnek. És mi, királyságbeli románok ennek nagyon örvendünk, mint örvendünk minden olyan cselekedetnek, amely hivatva van nálunk a mi Ausztria-Magyarországhoz való viszonyunk alapján a lelkekre csillapítóan hatni, odaát pedig erősíteni az egyetértést, mert a mi törekvéseinknek arra kell irányozva lenniök, hogy a két állam között a lehető legbarátságosabb legyen a viszony. Ezek az irányelvek és eszmék, amelyek minket mindig vezettek s amelyek ezentúl is vezetni fognak minket a más államokkal szemben követendő politikai magunktartásában.”

Sturdza e nyilatkozatát úgy Bécsben, mint Budapesten tudomásul vették. Sem az akkori külügyminiszter, Goluchovszky, sem pedig Bánffy nem kételkedtek többé, hogy Sturdza kormányának magatartása a nemzetközi politika szempontjából korrekt fog lenni szemben nemcsak a monarchiával, hanem Magyarországgal is. E nyilatkozata azonban, mellyel a kormányralépés külpolitikai akadályait elhárította, igen nagy belpolitikai nehézségek okozója lett. Az ellenzékre jutott konzervatív párt sajtóorganumai szemére vetették, hogy a hatalom birtokának kedvéért kénytelen volt megtagadni mindazt, amit egy pár hónappal előbb úgy a román parlament, mint a népgyűlések szószékéről oly fennen és büszkén hirdetett. Kénytelen volt a magyar kormány előtt nemcsak megalázkodni, hanem saját személyében Romániát is megalázni. Az ellenzéki nagy hősködésnek és kardcsörtetésnek megszügyenítő bocsánatkérés lett az eredménye hatalomrajutása után. E jelentésben később rá fogok mutatni, hogy Sturdzának ez a nyilatkozata megelőző ellenzéki magatartásának következménye folytán, miként lett bukásának kiindulópontja és mennyire kiábrándítólag hatott mindazokra, akik a nemzeti kérdésben ellenzéki szereplése idején tett nyilatkozatait komolyan vették és azokhoz annyi reménységet fűztek.

Az első lépések a Memorandum-pör elítéltjeinek megkegyelmeztetése érdekében.

Csakhamar azután, hogy a Memorandum-pör elítéltjei megkezdették a szegedi és váci államfogházakban a kiszabott büntetés kitöltését, Román Miron nagyszebeni gör. keleti metropolita és Szabó János szamosújvári gör. kath. püspök a kormányhoz az elítéltek érdekében egy kegyelmi kérvényt terjesztettek azzal a kéréssel, hogy azt a kormány juttassa Őfelsége elé. A két főpap, kik a román-magyar politikai kibékülésnek komoly és őszinte hívei voltak, erre a lépésre abban a meggyőződésben határozták el magukat, hogy egy

ilyen kegyelmi tény valóban kibékítően hatna és útját egyengethette a románság és a magyarság között való annyira kívánatos kölcsönös egyetértésnek. Szerintök mindenesetre hozzájárulna ahhoz, hogy a román értelmiségnek túlzó része is Mocsonyi és Babes mérsékeltebb irányú politikájához csatlakozhassék. A kormány más nézeten volt. Az időt erre még nem tartotta elérkezettnek és a két főpap által benyújtott kegyelmi kérvényt nem terjesztette Őfelsége elé.

A román főpapok e lépése az akkori magyar közélet egyik igen nevezetes pártpolitikai mozzanatával volt kapcsolatban.

Ebben az időben s ez időt megelőzően egy kevéssel a magyarországi, különösbbe a tót nemzetiségi mozgalomra igen nagy hatása volt a magyar parlament katolikus felekezeti pártjának, a néppártnak fellépése. A nemzetiségek a néppárttal elsősorban azért rokonszenveztek, mert e párt programjának egyik pontja az 1868-iki 44. törvénycikknek, a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségekre kedvező végrehajtását követelte, egy másik pedig a választói jog mentől szélesebb mértékben való kiterjesztését. E párt sajtója azonkívül élesen támadta a liberális kormányzat közigazgatását mindazokért a valóságos vagy vélt visszaélésekért, amelyek tárgyát alkották a nemzetiségi gravameneknek is. E pártnak a bécsi udvari és feudál-klerikális körökkel való állítólagos összeköttetése is olyan gondolatokat és feltevéseket keltett fel különösen a nemzetiségek katolikus felekezeti vezetőegységében, hogy ez a párt lesz hivatva, hogy egy szélesebbkörű választói jog segítségével a nemzetiségek támogatása mellett a dualizmus makacs védelmezőjét, a liberális pártot megbuktassa és a nemzetiségi követelések kielégítésével a monarchia föderalizálásának magyar részről emelt akadályait elhárítsa.

Ez okból a román nemzetiségi párt gör. kath. vallású vezetőegységei a román főpapok útján egy lehető megértés érdekében a néppárt vezetőségével érintkezést kerestek. Ilyesfajtajú „entente cordiale”-nak azonban román részről nagy akadálya volt a gör. keleti románságnak ösztönszerű félelme egy kimondottan katolikus szellemű politikai irányzattól. A legnagyobb akadály azonban az volt, hogy a néppárt azidőszereint való vezére, *Zichy* Nándor gróf, határozottan kijelentette, hogy a román nemzetiségi párt követeléseit magyar párt egyáltalán el nem fogadhatja. *Bogdán* Duica, ki e tárgyalásoknál a román nemzetiségi pártból a gör. keletieket képviselte, azoknak meghiúsulta után akként nyilatkozott, hogy *Zichy* Nándor és *Bánffy* között semmi különbség sincs. Egyik éppen olyan chauvin magyar, mint a másik.

Az 1895. évi interparlamentáris konferencia és a Budapesten megtartott nemzetiségi konferencia.

A Liga Culturala 1895 nyarán egy nagyobb szabású erőfeszítésre készült, hogy a Memorandum-pör elítélteinek ügyével együtt az úgynevezett erdélyi kérdést az európai közvélemény egyik igen tekintélyes fóruma elé vigye. E jelentésben említettem, hogy 1893-ban Fleva Miklós a Rómában tartott interparlamentáris konferenciával igyekezett elfogadtatni azt az indítványt, hogy a nemzetiségi kérdés az interparlamentáris konferencia legközelebb tartandó ülésének napirendjére tűzésék. Azt is megemlítettem, hogy az interparlamentáris konferencia ez ülésén a magyar parlament nem volt képviselve. Bánffy ezt hibának és mulasztásnak tartotta. Igyekezett odahatni, hogy az interparlamentáris konferencia ezévi gyűlésén a magyar parlament tagjai is résztvegyenek és ha a magyar állam nemzetiségi ügyei a román parlament tagjai részéről vagy pedig más oldalról szóba hozatnának, a magyar álláspontot e kérdésben kellő súllyal képviseljék. A magyar parlament tagjai az idejűlést előkészítő bizottságnál bejelentették részvételüket. A Liga Culturala elnöke, Urechia Vazul, ki tagja volt az előkészítőbizottságnak, a magyar parlament tagjainak ez elhatározásáról tudomást szerezvén, elhatározta magában, hogy annak ellensúlyozására megtesz minden tőle telhetőt.

E könyv egyik megelőző fejezetében említettem, hogy egy pár hónappal a Memorandum Bécsbe vitele után román részről minő lépéseket tettek, hogy a magyarországi szláv nemzetiségeket: a szerbeket és a tótokat is megnyerjék szövetségesül. Rámutattam arra a körülményre is, amelyik a szerbek részéről lehetetlenné tette, hogy ez a szövetség létrejőjjön. Miután a magyarországi románság, kimerülve a Memorandummal kapcsolatos küzdelmekben, nagyobb szabású akcióra egészen képtelen volt és a feloszlott román nemzeti komité sem vehette kezébe egy nagyobb szabású politikai akció vagy tüntetés szervezését, Popovici C. Aurél sürgetésére elhatározták, hogy egy nemzetiségi kongresszust fognak összehívni éppen arra a napra, amelyen az interparlamentáris konferencia összeül. A magyar kormány – a kongresszus összehívóinak felfogása szerint –, mely nemcsak feloszlatta a nagyszebeni román nemzeti komitét, hanem kizárólagosan nemzetiségi alapon egyetlen politikai összejövetelt sem engedélyezett, makacsul ragaszkodva álláspontjához, nem fogja megengedni, hogy az összehívandó nemzetiségi konferencia összeüljön és akkor a kormány e cselekedete az interparlamentáris konferencia román tagjainak kitünő argumentumul fog szolgálni arra, hogy világossá tegyék a konferencián megjelentek előtt, hogy a magyar kormány mily igazságtalan keménységgel teszi lehetetlenné, hogy a

magyarországi nemzetiségek a maguk óhajításainak és panaszainak törvényes formákban és biztosítékok mellett is nyilvánosan kifejezést adhassanak.

A nemzetiségi kongresszus rendezői azonban e feltevésükben csalódtak. Bánffy egyáltalán nem tartozott a doktrinér államférfiak közé. Nem ragaszkodott feltétlenül a szokásos politikai szentenciákhoz és szabályokhoz egyszerűen csak azért, hogy következetesnek látszassék. Cselekedeteiben, elhatározásaiban tudott alkalmazkodni a gyakorlati élet és a kormányzás követelményeihez. Azonkívül éles szeme volt, amellyel rögtönösen felismerte a nemzetiségi kongresszus összehívóinak számítását. Az utolsó órában megengedte az 1895. év augusztus 10-ére Budapestre összehívott nemzetiségi kongresszus megtartását, még pedig az összehívók nem csekély meglepetésére, és miután ők pusztán tüntetésül abban a reményben hívták össze, hogy a kormány úgy sem fogja megengedni megtartását, nem csekély bosszúságára is.

A magyarországi nemzetiségek kongresszusát a románság nevében Mangra Vazul, néhai nagyszebeni gör. keleti érsekmetropolita, dr. Petrovics István aradi ügyvéd, a tótok nevében Mudron Pál és Daxner Samu, a szerbek részéről pedig dr. Gavrilá Emil és Joksimovics Miklós hívták össze. A kongresszuson román részről Bukarestből is többen jelentek meg, így a Liga Culturala részéről Perișeanu-Buzeu, a Liga pénztárnoka és Arion Virgil, a román vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára (secretar general). A közhit szerint a kongresszus költségeit a Liga Culturala közvetítésével a bukaresti politikai körök fedezték.

A kongresszus elnökévé Ilyésfalvi Papp Györgyöt, a feloszlatott nagyszebeni román nemzeti komité volt alelnökét választották, aki, mint a Memorandum-pör elítélte, a váci államfogházból csak egy pár héttel előbb szabadult ki, kitöltvén a kiszabott egyévi büntetést. A kongresszus azzal végződött, hogy egy határozati javaslatot fogadott el közfelkiáltással és minden vita nélkül.

E határozati javaslat első pontjában kimondják, hogy az egymással szövetkezett magyarországi románok, szerbek és tótok Magyarország területi integritását minden irányban fenntartani kívánják. Ezzel a kijelentéssel az irredentizmus vádja ellen tiltakoztak. A második pontban az ellen tiltakoznak, hogy az állam jellegét a számára nézve a többi nemzetiségekkel szemben kisebbségben levő magyarság adja meg, holott ezt a jelleget csak Magyarország nemzetiségeinek összessége adhatja meg. A magyar állam jelenlegi szerkezetében csak arra való, hogy megsemmisítse a többséget alkotó nemmagyar nemzetiségeknek létfeltételeit. Hogy az állam e jellegét megváltoztathassák, a románok, szerbek és tótok egymással szö-

vetséget kötnek. Remélik ezenkívül azt is, hogy hasonló érdekektől vezettetve a magyarországi rutének és németek is be fognak lépni ebbe a szövetségbe, amelynek céljai lojálisak és törvényesek. Azután felsorolják azokat a követeléseket és állítólagos sérelmeket, amelyek már ismeretesek a románság hasonló természetű nyilatkozataiból és politikai programjaiból.

Hogy a kitűzött célokat elérhesse a szövetség, mindenképp előtt szükségesnek tartja a szövetkezett nemzetiségek egyetértését és jövődő politikai küzdelmeinek egységes vezetését. Hogy ez lehetséges legyen, egy vezérlőbizottságot választ, amelyben mindenik nemzetiség négy-négy taggal lesz képviselve. Ez a komité fogja vezetni a nemzetiségek közös szervezetének kifejlesztését. Ez az egység azonban nem zárja ki, hogy az egyes nemzetiségek a maguk sajátos politikai érdekeinek megvédelmézésé céljából eddigi külön és önálló szervezetüket a jövőben is fenntarthassák. Hogy Magyarország nemzetiségi viszonyairól a tájékozatlan európai közvéleményt a sajtó útján kellően tájékoztathassák, a komité minden lehető el fog követni. A kongresszus felhatalmazta a komitét arra is, hogy időnként, mikor szükségesnek látja, a nemzetiségek kongresszusát összehívhasa. A komitét megbízta azzal is, hogy a kongresszus legközelebbi összehívásáig dolgozzon ki a magyarországi nemzetiségek politikai helyzetéről Őfelsége elé való terjesztés céljából egy Memorandumot. Ha pedig lehetetlen lenne e kongresszus összehívása, akkor ez a kidolgozott Memorandum a románok, szerbek és tótok nemzeti politikájában iránytadó és követendő vezérfonalul fog szolgálni.

E határozat meghozatala után a magyarországi nemzetiségek ez első és nagy nyilvánosság mellett tartott budapesti kongresszusa minden nagyobb hatás keltése nélkül lezajlott, hogy ez időponttól kezdve mostanáig többé össze ne jöjjön. Az egyidejűen tartott interparlamentáris konferenciára a már előadott okokból semmiféle hatása sem volt. Különbén ez az interparlamentáris konferencia a románokra szintén kudarccal végződött. Fleva ismeretes 1893-iki javaslatát a román parlament jelenlevő és a Liga Culturala elnökének, Urechia Vazulnak vezetése alatt álló tagjai ismét szóba hozták, de Apponyi Albert grófnak és a nagy regényírónak, Jókai Mórnak nagyhatású beszédei után a magyar álláspont teljesen diadalmaskodott nemcsak ez alkalommal, hanem a jövőt tekintve is, mert azóta az interparlamentáris konferencia ülésein a magyar állam nemzeti kérdése szóba sem került.

A Memorandum-pör elíteltjeinek megkegyelmeztetése.

Bánffy Dezső báró miniszterelnök 1895 szeptember 9-én beszámolóbeszédet mondott szilágysomlyói választói előtt, amelyben megemlékezett a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról és eddig tanúsított kormányzati eljárásáról is. Nem egyszer hallunk olyan kívánságot is – mondá Bánffy e beszédében – hogy a nemzetiségi és szocialista izgatások megfékezése céljából szükséges lenne büntetőtörvénykönyvünket megfelelő intézkedésekkel kibővíteni. Kétségtelen, hogy mind a két irányban találkozunk nyugtalanító jelenségekkel. Az is bizonyos, hogy ezek az izgatások nem csekély hatással voltak a nép nagy tömegére és alkalmasak is voltak a tájékozatlanok és a könnyen hívők félrevezetésére, mindazáltal a kormány nem szándékozik a parlament elé ez izgatások megfékezése és megtorlása céljából a büntetőtörvények idevonatkozó intézkedéseinek megszigorítását célzó javaslatokat terjeszteni, mert meg van győződve, hogy ez izgatások megfékezésére az eddigi törvényes intézkedések gyors és erélyes alkalmazása is elégséges. Újabb időben számos jelével találkozunk annak, hogy a hazugságoknak és rágalomnak sok fáradtsággal és ügyességgel szőtt hálózata kezdett szertefoszlni. Mert sokan, akik hitelt adtak ezeknek a rágalomnak és hazugságoknak, kijózanodtak, vagy kezdenek már kijózanodni. Hogy e kijózanodásnak és magábatérésnek az útját megkönnyítse a kormány, rövid idő múlva megkegyelmeztetését fogja javasolni mindazoknak, akiket ilyesfajta izgatásért elítéltek.

Hét napra rá a hivatalos lapban, a Budapesti Közlönyben megjelent, hogy Őfelsége a Memorandum-pör azon elíteltjeinek, akik még fogságban vannak, büntetésök hátralevő részét elengedte. A fogságból kiszabadult Lucaciu, Ratiu, Coroianu, Mihali és társaik Budapestre mentek és megjelenvén Bánffy báró miniszterelnöknél, kérték, hogy Őfelségének e legmagasabb kegyelmi tényéért, fejezze ki hálás köszönetüket.

Meghasonlás a nagyszebeni román nemzeti komitéban.

A Memorandum-pör elíteltjei megkegyelmeztetésének csakhamar mutatkoztak jelei a román nemzetiségi mozgalmak megindult hanyatlásának útján is. Erre a közvetlen alkalmat egy magában jelentéktelennek látszó, de azért következményeiben nagyon kellemetlen hatású incidens szolgáltatta. A nagyszebeni Tribuna hasábjain, amely lapot, mint a lap nyomdájának fiktív tulajdonosa, Albini Livius szerkesztett, Slavici unokatestvérének, Russu Sirianunak társaságában, egy szózat jelent meg, amelyben a román közönséget felszólították, hogy

adakozzék egy Janku Ávrám emlékezetére felállítandó szoborra. A közönség anyagi viszonyaihoz képest adakozott is, úgy hogy rövid idő alatt összegyűlt Janku Ábrahám szobrára egy pár-ezer forint. Miután a gyűjtésre a Tribuna szerkesztősége nem kért a hatóságoktól engedélyt, a belügyminiszter a további gyűjtést betiltotta és elrendelte a gyűjtött összeg lefoglalását. A lefoglalást végrehajtó hatósági közegek azonban nem találták meg a Tribuna pénztárában a gyűjtött összeget, mert azt a szerkesztőség saját állítása szerint egy meg nem nevezhető egyénnek megőrzés végett átadta, azaz a valóságban saját céljaira használta fel. Ez ok miatt a foglalást végrehajtó közegek a gyűjtött, de elő nem adott összeg erejéig biztosító zárlatot kértek a Tribunára és nyomdájára, mint a gyűjtött összeget kezelő szerkesztőnek, Albini Liviusnak tulajdonára.

Említettük, hogy a Tribunának és a nyomdának Albini Livius tulajdonképpen csak fiktív tulajdonosa volt. A valóságos tulajdonos a nemzeti komité volt. A nemzeti komité elnöke, dr. Ratiu a hatóságoktól kórt biztosító zárlattal veszedelmeztetve látta a komité tulajdonjogát, haladéktalanul megtette a szükséges lépéseket arra, hogy a Tribuna és nyomdája Albini Livius fiktív tulajdonából visszakerüljön valóságos tulajdonosának, a román nemzeti komitének birtokába. Albini Livius hajlandónak nyilatkozott a lapot és a nyomdát átadni, de nem egyedül Ratiunak, mint elnöknek, hanem a komitének, ha a többség ezt tőle kívánni fogja. Ezt a nyilatkozatot azért tette, mert tudta, hogy a komitéban meghasonlás van, mégpedig mélyebben fekvő politikai okok miatt.

„A meghasonlás oka – írja Teodor V. Pacatian a „Cartea de Aur” című könyv VII. kötetének 722. lapján – kétféle volt: egy nyíltan bevallott és egy rejtett. A nyíltan bevallott a Tribuna és nyomdájának tulajdonjoga volt, a rejtett pedig az, hogy az utóbbi időben a Tribuna politikai irányában némi változást lehetett észrevenni, még pedig bizonyos romániai körök hatása következtében, akik szerették volna, hogy az erdélyi románok kevésbé intranszigenz politikai magatartást tanúsítsanak. Dr. Ratiu attól félt, hogy ha a Tribunának és melléklapjának, a „Foaia Poporului”-nak vezetése és tulajdonjoga továbbra is a régi szerkesztőségi személyzet kezében marad, amely igen erős szimpátiákkal viseltetett bizonyos bukaresti körök iránt, a nemzeti párt eddigi orgánuma egyik napról a másikra, a nemzeti párt kezéből átmehet valaki máséba.”

Ennek a rejtett oknak világos magyarázata egyszerűen a következőkben áll:

Miután Sturdza Jasiban tartott beszédében nyilvánosan kötelező nyilatkozatot tett, hogy az erdélyi kérdésben, egykori ellenzéki álláspontjának érvényesítésére a kormányra jutva, nem fog kísérletet tenni, gondoskodnia kellett azokról a

módokról is, amelyekkel ez ígéretét beválthatja. Először is eszközökről kellett gondoskodnia, amelyekkel az erdélyi román-ságra mérséklően hathatott. Erre az egykori román nemzeti komité lapja, a Tribuna kínálkozott, mint legkönnyebben megszerezhető eszköz. A Tribuna, bár névleg, de mégis a romániai önkéntes száműzött és Sturdza bizalmas erdélyi környezetéhez, tartozó Albini Septimius öccsének, Albini Liviusnak volt tulajdona. A lap szellemi vezetése pedig Russu Sirianu Jánosnak, ki unokaöccse volt Sturdza egyik legrégebb erdélyi bizalmasának, Slavicinak kezeibe letéve. Sturdza azonban a bizalmasaihoz tartozó erdélyi önkéntes száműzöttek révén nemcsak a Tribunát nyerte meg a maga részére, hanem a nemzeti komité volt tagjai közül Lucaciu Lászlót is, ki az erdélyi románság nagy tömege előtt sokkal nagyobb népszerűségnek örvendett, mint Ratiu. Lucaciunak a volt nemzeti komité tagjai közül sikerült megnyernie Suciú Aurélt és Veliciú Mihályt.

Azonban Ratiu és társai, Coroianu és Mihali Tivadar sem nélkülözték a romániai háttérrel. Mögéjük a konzervatív párt állott, amely nem akarta a kedvező alkalmat elszalasztani, hogy Sturdzának a nemzeti kérdéssel éppen olyan, sőt még nagyobb nehézségeket okozzon, mint aminőket Sturdza ellenzéki vezér korábban okozott nekik. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, ha a fogságból kiszabadult román nemzeti komité ezután is éppen olyan intranszigenz politikai küzdelmet hajlandó folytatni, mint folytatott a Memorandum-pör előtt. Az ellenzékre jutott konzervatív párt és a volt román nemzeti komité tagjai között összekötőkapocs gyanánt az érintkezést Take Jonecsu, volt konzervatívpartii közoktatásügyi miniszter és egykori államtitkára, Arion Virgil közvetítették. Ez utóbbiról említettem, hogy az augusztus 10-én Budapesten tartott nemzetiségi kongresszuson is jelen volt. Arion Virgil Ratiu családjával azalatt az idő alatt ismerkedett meg és lépett bizalmasabb viszonyba, míg Ratiu az államfogházban volt. Így tehát egészen érthető, hogy a román nemzeti komité tagjai között s ennek következtében magában a román nemzetiségi pártban is meghasonlás állott be.

E pörösködés egyik figyelemreméltó aktája azon nyilatkozat volt, amelyet a dr. Ratiu vezetése alatt álló rész 1896 február havában kiadott. E nyilatkozatnak tartalma abban a kijelentésben foglalható össze, hogy a nyilatkozat aláírói a Kolozsvárott rájuk szabott börtönbüntetés még hátralevő részének királyi kegyelem útján való elengedése után is kötelességüknek tartják program injukat fenntartani és annak megvalósításáért a harcot éppen oly szilárd elhatározással a jövőben is tovább folytatni, már csak azért is, mert a királyi kegyelmet, amelyben részesültek, úgy fogják fel, mint annak jelét, hogy Őfelsége e tettevel egyúttal azon óhajításainak is kifejezést

adott, hogy a román nép az államban részesüljön mindazon jogokban, amelyek őt megilletik és amelyek egyenes következményei azon igazságtalanságok jóvátételének, amelyeket annyi időn át kénytelen volt elszenvedni. E nyilatkozatot dr. Ratiun kívül a feloszlatott komiténak következő hat tagja írta alá: Ilyésfalvi Papp György, Coroianu Gyula, Mihali Tivadar, Patitia Rubin, Domide Gerasim és Barbu Patricius. E Manifestum aláíróit a hatóságok felelősségre vonták azért, mert a büntetés terhe alatt feloszlatott és így jogilag és tényleg egyáltalán nem létező román nemzeti komité nevében adták ki és el is ítélték 8–15 napig tartó fogságra és 100 forint pénzbírságra. Miután a belügyminiszter felebbezésöknek nem adott helyet, a nyilatkozat aláírói eleget tettek a rájuk szabott büntetésnek.

A nagyszebeni román nemzeti komité kebelében támadt e meghasonlás élénk hírlapi eszmecsere tárgyát alkotta különösen a bukaresti sajtóban. A konzervatívparti lapok Sturdzát tették felelőssé. Azzal vádolták, hogy e meghasonlást ágensei segítségével egyenesen ő provokálta csak azért, hogy a magyar kormánynak tett azon ígéretét beválthassa, hogy a magyarországi románság mozgalmait le fogja szerelni, ha nem akadályozza meg ellenzéki szereplésének megtorlásául azt, hogy kormányra jusson. Viszont a liberális lapok a leghevesebb hangon vetették szemére a konzervatív pártnak, különösen Take Jonescunak, hogy ügynökeik útján, sőt anyagi eszközökkel is ők izgatták fel a magyarországi politizáló románságnak egy részét, hogy pártpolitikai céljaikat segítségökkel előmozdítassák, azaz az erdélyi vagy nemzeti kérdés állandó felszínén tartásával Sturdzának és kormányának úgy a belső, mint a külső politikában mentől több nehézséget okozzanak. Egyszóval, a szerepcsere a kormányra jutott liberális párt és az ellenzékre szorult konzervatív párt között az erdélyi vagy nemzeti kérdésben 1896 elején már megtörtént.

Meghasonlás a Liga Culturală-ban és a pénztárnok sikkasztásának következményei.

A meghasonlás azonban nemcsak a nagyszebeni román nemzeti komitéban tört ki, hanem a Liga Culturală-ban is. Hogy ez az intézmény Sturdza kényelmesebb kormányzásának érdekében ne üzzön többé olyan zajos és kellemetlen izgatást, mint üzött a konzervatív kormány idejében, nagyon könnyű feladatnak látszott, mivel a Liga vezetése, mint e könyv előző részében rámutattam, teljesen a liberálisok kezébe jutott. A konzervatív párt tagjai az ellenzékre szorúlva, egyre többen léptek be a Ligába, hogy ott a Sturdza által inaugurált újabb

irány ellen az Urechia elnöki vezetésével komolyabb és tárgyilagossabb okok alapján elégedetlenekkel egyesülten harcot indítsanak. A nagyközönség a konzervatív lapok által Sturdza ellen emelt vádat elhitte és a Liga tagjainak többsége is e vádak hatása alatt a Liga eddigi liberális vezetői ellen fordult.

A Liga 1896 május havában tartott közgyűlésén a többség a középponti komiténak tanúsított magatartásáért bizalmatlanságot szavazott. Erre az Urechia elnöksége alatt működött középponti komité lemondott. Ez elhatározásuk azonban a többséget nem akadályozta meg abban, hogy új középponti komitét válasszon. Urechiaék ekkor mindnyájan kiléptek a Ligából és egy új Liga Culturală-t alapítottak. Ekkor két Liga volt, amely azonban most egymás és nem a magyarok ellen folytatott ádáz harcot. E nagy háborúban a régi Liga volt előnyösebb helyzetben, mert pénztárnoka, Perișeanu-Buzeu a pénztárt nem adta át az új Ligának. A helyiséget illetően pedig azt mondta, hogy az tulajdonképpen az ő magánlakása, mert a házbért nem a Liga pénztárából, hanem sajátjából fizette és felszólította az új Ligát, hogy 24 órán belül hagyja el a régi Liga helyiségét. Miután az új Liga erre nem volt hajlandó, kilakoltatásáért a rendőrséghez fordult. Viszont az új Liga a bíróságnál tett lépéseket arra vonatkozóan, hogy Perișeanu-Buzeu a Liga májusi közgyűlésének határozata értelmében adja át az új Ligának a pénztárt. Az új középpont ellen állást foglalt a bukaresti szekció is. Ezért új bukaresti szekciót alakítottak. Így folyt a harc a két csoport között Magyarországon és Erdélyben is az 1896 év egész folyamán.

Hogy ennek a testvérháborúnak minő hatása volt magára az egész román nemzetiségi mozgalomra Magyarországon, azt igen élénken illusztrálja Slavici Jánosnak következő nyilatkozata: „A Nagyszebenben történtek hatása – írja „Tribuna și Tribunisti” című könyvének 4. lapján – demoralizáló volt nemcsak a legyőzött tribunistákra, hanem a győztesekre is, akik egyaránt falhozszorítottnak érzik magukat. A román politikai körök lesújtottnak érzik magukat. A nép nagy tömege elveszítette minden tájékozódását és a románok szövetségesei megfosztottnak érzik magukat mindazon illuzióktól, amelyeket a románság politikai rátermettsége iránt tápláltak. Abba az erkölcsi állapotba jutottunk, amelybe egy olyan hadsereg szokott jutni, amelyet győzelmei után egyszerre teljes vereség ér. Egyedül csak ellenségeink örvendezhetnek.” Még jellemzőbb a jasi egyetem tanárának, az erdélyi származású Densusianu Áronnak idevonatkozó nyilatkozata: „A szünidőkben találkoztam egyes erdélyiekkel és olyanokkal, akik Erdélyben jártak. Ezek biztosítottak arról, hogy ott átkozzák és gyűlölik a liberális pártot, még pedig nemcsak az értelmiség körében, hanem le egészen a falusi kunyhóig. Tíz éves munkát tett

tönkre beavatkozásával és tíz évre megsemmisített minden bizalmat.” (L. Ovid Densusianu. Româniî buni si romanii rei. Bukaresti 1902.)

1896 decemberében a két Liga kibékült egymással. A végleges békét 1897 január 27-én kötötték meg a közgyűlésen. A bankettet a Hotel Union-ban tartották meg, amelyen Perișeanu-Buzeu mondott beszédet, kijelentvén e beszédben, hogy mindnyájan őszintén kívánják, hogy az erdélyi testvérek között is mentől hamarabb helyreálljon a valódi egyetértés. E békekongresszuson újra megválasztották a múlt év májusában lemondott középponti komitétagok egyrészt és a vezetést ismét Perișeanu-Buzeuék vették kezökbe. Ez a kibékülés valamivel később az erdélyi testvérek körében is megtörtént.

Ezek a nyilvánosan rendezett ünnepélyes kibékülések azonban már nem használtak semmit. A szenvedélyes veszekedések és vádaskodások következtében a Liga elvesztette minden tekintélyét és befolyását. Teljesen lejárta magát. Senkisé, vagy legfőlebb is csak nagyon kevesen vették komolyan. A vezetők azonban igyekeztek sok mindennel megpróbálkozni, hogy régi népszerűségüket valahogyan helyreállítsák. Erre 1898-ban igen kedvező alkalom kínálkozott. Ez év ugyanis negyvenéves fordulója volt 1848-nak és háromszázados a dákoromanizmus állítólagos történelmi hőse, Mihály vitéz halálának. E kettős évfordulót arra használták, hogy az általuk kelthető hazafias hangulat hatása alatt nagy számban kibocsátott aláírási ívek segítségével mentől több tagot gyűjtsenek. Nem igen volt eredmény. Ekkor a taggyűjtő akciót üzleti alapra fektették. Kihirdették a Liga lapjában, hogy a Liga tagjai bizonyos hazafias érzésű szabóknál olcsóbban dolgoztathatnak. Mindez a reklám azonban semmit sem használt. A Liga tekintélye napról napra sülyedt. Bizonyítják ezt közgyűlései is, amelyeken alig jelent meg 20–30 ember, akik egyszerűen csak megszavazták a Perișeanu-Buzeuék által összeállított komité-névsort és azután bankettet tartottak a Hotel Union-ban.

A Liga Culturală ügyei iránt eleve nagyobb érdeklődés csak az 1901-iki májusi közgyűlésen volt, amelynek oka azonban az alább előadandó körülményben rejlett.

Már 1900-ban híre terjedt, hogy a Liga Culturală-ban a pénzek kezelése körül nincs minden rendben. Kitűnt ugyanis, hogy a pénztárnok, Perișeanu-Buzeu 50.000 leit elsikkasztott. A Lupulescuék sikkasztásáról már megemlékeztem. Ezt a sikkasztást még lehetett valahogyan mentetni az elkövetők fiatalságával, de Perișeanu-Buzeu sikkasztásának még ez a mentsége sem lehetett meg. Az ujságok a szenzáció kedvéért sokat és élesen írtak a Ligánál előforduló tolvajságokról. Megírták, hogy a Liga pénzkezelése mindig gyanús volt.

A számadásokat általában rendetlenül vezették és az ellenőrzés mindig laza volt. A középponti komité a Liga jövedelmeit úgy kezelte, mint a titkos politikai célokat szolgáló bizalmi és rendelkezési alapokat szokás. A közgyűlés elé csak a fiktív költségvetést terjesztették és annak a pénztári könyvek adatainak megvizsgálása alapján való nyílt megvitatását a közgyűlésen nem engedték meg azon ürügy alatt, nehogy a román faj ellenségei információt szerezzenek a Ligának a külföldi románság közművelődési és politikai akcióinak segélyezésére fordított összegről és azokról az egyénekről, akiknek kezére bízott ez összegek felhasználása. Az 1901-iki közgyűlés Perișeanu-Buzeu sikkasztását nagyon könnyen vette. A sikkasztást számonkérő ellenzéknek azt válaszolták: Nem szabad azt a dolgot nagyon tragikusan felfogni, mert a pénztárnok e sikkasztásával a Liga egyáltalán nincs kompromittálva, mert hiszen egyes ember követte el a bűnt. Más intézménynél is történt ilyenfajta sikkasztás, de azokat sem tekinti senki sem kompromittáltaknak. A Ligát e sikkasztás következtében különben sem fogja semmi kár érni, mert Perișeanu-Buzeu az elsikkasztott összeget meg fogja téríteni. Densusianu már idézett brosurájában azt írta, hogy az elsikkasztott összeg, dacára a nyilvánosan tett ígéretnek, sohasem fog megtérülni. A Ligára vonatkozóan eddig rendelkezésre álló adatokban semmi nyoma annak, hogy ez összeget Perișeanu-Buzeu megtérítette volna és így fel kell tennünk, hogy Densusianu fennebb idézett jövendölése beteljesült: a Perișeanu-Buzeu által elsikkasztott összeg sohasem térítődött meg a Liga pénztárának.

Hogy a Liga Culturală-ban ilyen állapotok következtek be, azt nemcsak a konzervatív párt tagjai és hívei tulajdonították Sturdza beavatkozásának, hanem több olyan buzgó Ligatag is, ki nemcsak a liberális párthoz tartozott, hanem addig, míg e párt az ellenzéken volt, Sturdza személyes tisztelőinek csoportjához is, mint Delavrancea, ki 1899-ben tartott parlamenti beszédében azt mondta (Monitorul oficial 1899 április 28-iki szám): „Mélyen meg vagyok győződve, hogy a párt jelenlegi vezetősége a párt tudta nélkül robbantotta szét a Kárpátokon túli román nemzeti komitét és okozta benn az országban a Liga haldokló állapotát”. Hogy a liberális párt vezetőségének e beavatkozásán kívül a Ligában elharapózott visszaélésnek és korrupciónak más erkölcsi természetű okai is voltak, azt elfogadhatónak tartja mindenki, akinek csak némi ismerete is van arról az erkölcsi könnyelműségről és lazaságról, amellyel Romániában a politikailag uralkodó értelmiségi osztály tagjai a legfontosabb és a leggyöngédebb természetű politikai és társadalmi kérdéseket szokták kezelni.

Nemzetiségi tüntetések a magyar nemzet millenáris ünnepe ellen.

Az 1896-iki év különben igen kedvező alkalmat szolgáltatott volna arra, hogy a Liga Culturală a magyar állam ellen a nemzetközi sajtóban minden eddiginél zajosabb és nagyobb szabású hadjáratot indítson meg. Ez évben ünnepelte meg a magyar állam egy nagyobb szabású országos kiállítással egybekötve, megalapításának ezredik évfordulóját. Ez az országos kiállítás és millenáris ünnepség egyúttal alkalmul is szolgált arra, hogy Európa megismerje a modern magyar államot multjával és jelenlegi közművelődési, gazdasági és társadalmi állapotával egyetemben. Valószínűnek tetszett, hogy mentől többen jönnek el a művelt Nyugat nagy nemzetének fiai közül erre a millenáris kiállításra és ismerik meg közvetlen szemléletből, hogy mit alkotott az állam összes polgárait nyelv- és nemzetiségi különbség nélkül magába foglaló egységes politikai magyar nemzet a közművelődés, a társadalmi és gazdasági élet összes terein, annál kevesebben lesznek hajlandók a jövőben e nagy nemzetek fiai közül hitelt adni a Liga Culturală által hirdetett annak a hamis tanításnak, hogy Magyarország nem a jog és a szabadság hazája összes állampolgárai számára, hanem valóságos börtöne mindazoknak, akik nyelvi és fajilag nem tartoznak az államban minden jogot és szabadságot magának lefoglaló magyarsághoz. Ezt a lehetőséget egy nagyszabású izgató sajtóakcióval megakadályozni szinte kötelességszerű feladatául kínálkozott a Liga Culturală-nak és mindazoknak, akik az elnyomott nemzetiségek jogainak védelmezése ürügye alatt készek voltak mindig magyarelles támadásra. Az erre vonatkozó kísérlet nem hiányzott sem a hazai nemzetiségek vezetői, sem pedig a Liga Culturală részéről, csak hogy ezek a kísérletek a fennebb ismertetett okok és körülmények folytán nagyon gyöngék és erőtlének voltak.

A hazai nemzetiségek vezetői, illetőleg az a komité, amelyet az 1895 augusztusában Budapesten tartott nemzetiségi kongresszuson alakítottak meg, szintén nagyobb akcióra készült. A nagy készülődésnek azonban nem lett más eredménye, mint egy kiáltvány alakjában való tiltakozás a millenáris ünnep ellen, mely tiltakozásnak magva az a kijelentés volt, hogy az elnyomott magyarországi nemzetiségek nem vehetnek részt a tervezett millenáris ünnepségen, mert azon az ezeréves magyar állam úgy lesz feltüntetve, mint egységes magyar jellegű nemzeti állam, ami semmi egyéb mint a történeti és a jelenlegi tényleges állapotokkal homlokegyenest ellenkező falsum, mert a magyar állam tényleg és jogilag a multban sohasem volt egységes magyar jellegű, hanem mindig nemzetiségi jellegű állam és tényleg ma is az.

A második ilyenfajtajú kísérlet színhelye Páris volt, kezdeményezője a Liga Culturală párisi szekciója, amelynek élén akkor az 1885-ben Romániából a liberális kormány által Magyarország ellen való összeesküvés szervezéséért kiűzött magyarországi származású Gr. Ocasán, a bukaresti hírlapok egyik párisi tudósítója állott. Ocasánnak sikerült az ekkor Párisban időző szerb és cseh fiatal értelmiség egynéhány tagjának megnyerésével egy „Három Nemzetiség Bizottsága” („Le Comité des trois Nationalités”) nevű ad hoc társaságot összehoznia abból a célból, hogy Párisban tiltakozó meetinget rendezzenek a millenáris ünnepet ülő Magyarország ellen. A román komité elnöke maga Ocasán, titkára J. T. Ghica volt. A szerb komité elnöke Miroszlav Spalajkovics, akinek neve a jelenlegi világháború kezdetén, mint szerb diplomataé lett ismeretessé, a cseh-tótoké pedig a már akkor szélesebb körben ismeretes párisi cseh hírlapíró Schmidt-Beauchez és egy Hora nevű tanár. E komité, miután sikerült a tervezett meeting vezetésére elnöknek Emile Flourens volt francia külügyminisztert megnyernie, 1896 július 11-re, a magyar millenáris ünnepségeknek éppen a közepén, tehát egy kissé elkésve, összehívta a tiltakozó meetinget, amelyben a magyarországi nemzetiségek közül alig vett valaki részt. Legalább az egyes nemzetiségi komiték tagjainak névsora kivétel nélkül romániai és szerbiai románokból és szerbekből, a cseh-tót komité pedig kizárólagosan csehekből volt összeállítva. Az egész meetingben a magyarországi nemzetiségek részvétele abban állott, hogy a titkárság egynéhány, többnyire névtelen üdvözlő táviratot olvasott fel, amelyeket állítólag egyes magyarországi városok vagy községek román, szerb, vagy tót nemzetiségű lakói küldöttek volna, ilyen aláírásokkal: a turócszentmártoni tót komité, a tordai románok, a szabadkai szerbek. Névszerint a szerbek részéről csak Gavriła Emil, az 1894-iki budapesti nemzetiségi kongresszus összehívója, román részről Ratiu és Coroianu voltak megnevezve, a magyarországi tótok részéről pedig senki.

A meetinget, mint elnök Flourens volt francia külügyminiszter nyitotta meg, amelyben saját felfogása szerint az osztrák-magyar monarchia nemzetiségeinek helyzetét ismertette. Rövid összefoglaló történeti visszapillantás után rátért a dualizmusra, amelynek eredményeként a következőket állapította meg. A 40 millió lakosból, amennyiből jelenleg az osztrák magyar monarchia népessége áll, alig 13 millió élvezheti teljesen ez új alakulás összes előnyeit, tehát csak bizonyos pártfogolt fajok, így Cislajthaniában az 5 milliányi magyarság. A többi 27 millió román, szerb, szlovén, rutén, cseh és tót nemzetiségnek nincsen megengedve, hogy azokkal a jogokkal élhessen, amelyeknek gyakorlását minden francia egy szabad-
elvű és humánus alkotmány alapvető feltételének tart: azaz,

hogy minden polgár egyenlő legyen a törvény előtt. Mindenesetre sajátságosan alapos tájékozottságot árul el Franciaország volt külügyminisztere az osztrák-magyar monarchia nemzetiségi viszonyainak ismeretét illetően, mikor felsorolván a monarchia nemmagyar- vagy németnyelvű nemzetiségeit, a négy milliányi lengyelséget egyszerűen elfeledi megemlíteni, nem is szólva arról, hogy a monarchia német lakosságát összesen 8 millióra teszi, a magyarokét pedig 5 millióra.

Flourens szerint a többség elnyomásán alapuló dualizmus tovább nem maradhat fenn. A monarchiának át kell alakulnia a különböző népek konföderációjává, egy nagy Svájcá. Természetesen egy közös fejedelem alatt a kívülről fenyegető veszedelem ellen való védekezésre berendezkedve. Ennek következtében aztán a német hatalmi vágy, mely egy negyedszázad óta a kis és nagy népeket egyaránt fenyegeti Közép-európában, hatalmas gátra találna és így észrevétlenül meggyengülne és végre megsemmisülne. Így lehetne a monarchia a különböző nagyhatalmak között való egyensúly fenntartója. Flourens tehát nyíltan megmondja, hogy a monarchia föderatív átalakítása azért kívánatos, mert ebben az alakjában nem lehetne támasza, sőt szövetségese Németországnak, mint mostani dualisztikus szerkezete mellett. Egyszóval, francia szempontból a dualizmus elpusztítandó, mert támasztékul szolgál Németországnak és helyébe a politikailag egyenjogú nemzetiségek föderációján alapuló államszerkezet teendő, mert az végső konzekvenciájában a német hatalom meggyengülését idézné elő. A dualizmusnak a monarchiában az osztrák-németségénél is erősebb támasztéka a magyar nemzet és annak egységes magyar nemzeti jellegű állama, ezért tehát francia érdek is a magyarországi nemzetiségeknek minden olyan akcióját támogatni, amely a dualizmus erősebbik oszlopa, a magyar állam ellen irányul.

Flourens után a szerbek részéről egy bizonyos Zsivadivics nevű szerb beszélt, a szerb nemzetiségi komité egyik tagja, akiről csak annyit sikerült megállapítani, hogy orvosdoktor volt. A román komité nevében Gr. Ocasán, a cseh-tót komité nevében pedig az állítólagos cseh Schmidt-Beauchez beszélt. E beszédek tartalmát az ismeretes nemzetiségi panaszok és vádak alkották. E három beszéd elhangzása után Spalajkovics indítványára a meeting a francia köztársaság elnökét táviratilag üdvözölte, felhíván e táviratban az elnököt az igazság és a humanitás nevében az elnyomott magyarországi nemzetiségek ügye iránt való érdeklődésre. Ugyancsak Spalajkovics köszönte meg Flourensnek, hogy a meeting vezetését elvállalta és végül egy harsogó „Vive la France” és „Vive Flourens” kiáltással a magyarországi románok, szerbek és tótok nevében összegyűlt romániai és szerbiai románok, szerbek és a csehek szétoszlottak.

Ófelségének I. Ferencz Józsefnek 1896-iki bukaresti és a román királyi párnak budapesti látogatása 1897-ben. Jeszenszky min. tanácsos kitüntetése.

Bánffy Dezső nem elégedett meg Sturdzának jaşii nyilatkozatával. Feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy azon az úton, amelyre e nyilatkozatával rálépett, tovább haladjon, azaz hozzájáruljon ahhoz, hogy a hivatalos Románia a hármasszövetséghez való csatlakozását valamelyes határozott és ünnepies formában demonstrálja. Tisztában volt azzal is, hogy az „erdélyi kérdés” csak azért látszott veszedelmeztetni a hármasszövetség érdekeit, mert Sturdza, illetőleg a liberális párt fegyverül használta ahhoz, hogy a hatalmat kivegye a konzervatív párt kezéből. Mihelyt ez neki sikerült, azonnal az elhasznált politikai fegyverek lomtárába fogja dobni. A konzervatív párt pedig éppen történeti fejlődésénél fogva, sohasem bírta és sohasem is fogja bírni a romániai politizáló tömeg bizalmát annyira, hogy e kérdést valaha a liberális pártéhoz hasonló sikerrel használhassa a politikai hatalom megszerzéséhez.

Erre a demonstrációra legalkalmasabbnak látszott, hogy Ófelsége, felhasználván a Vaskapu-csatorna megnyitásával rendezendő nemzetközi jellegű ünnepséget, Károly királyt Bukarestben meglátogassa. Goluchovsky nem volt idegen e terv megvalósításától és mikor meggyőződött arról, hogy azt Berlinben is helyesnek és célravezetőnek tartják, lojális készséggel megtett mindent e látogatás előkészítésére, noha a bécsi föderalisták és bizonyos mértékig az irányadó katonai körök is túlságosan magyar jellegűnek és érdekűnek tartották ezt a látogatást.

Ófelsége bukaresti látogatása Romániának a hármasszövetséghez való csatlakozását Európa előtt a legkorrektebb formában demonstrálta. E perctől kezdve vége lett a hivatalos Románia részéről annak a magatartásnak, amelynek a konzervatív párt mintegy zsinórmértékéül tette azt, hogy Románia teljes mohósággal élvezze mindazon előnyöket, melyeket neki a hármasszövetség, illetőleg a monarchia támogatása nyújt, de lehetőleg felmentettnek érezze magát a szövetséggel járó kötelességek őszinte és hátsó gondolat nélkül való teljesítésétől.

Hogy a hivatalos Románia itt jelzett magatartása nem vált véglegessé és egy-két év múlva ismét visszatért a régi kerékvágásba, annak okait és előidéző körülményeit a következő fejezetekben fogom röviden előadni.

Az 1897-iki évnek a román nemzetiségi mozgalmak fejlődésének szempontjából legfigyelemreméltóbb mozzanata a román királyi párnak budapesti látogatása volt. Azt, hogy a román királyi pár az osztrák-magyar monarchia uralkodójának

látogatását, melyet a múlt évben a Vaskapu megnyitásának ünnepségével kapcsolatosan tett Bukarestben, Őfelségének magyar királyi székesfővárosában, Budapesten adja vissza, nemcsak a bukaresti konzervatív ellenzéki körök és a Liga azon tagjai, akik e körökhöz tartoztak, fogták úgy fel, hogy Károly király e budapesti látogatása meghódolás a magyar állam tekintélye előtt, amelynek egyik jelensége volt Vilmos német császárnak budapesti látogatása is és amely a monarchia többi népeit illetően szerintök egyre sérelmesebb formában jelentkezik, hanem bizonyos klerikális ausztriai körök is. E felfogásnak leghatározottabb kifejezést ez ausztriai körök hírlapi organuma, a „Deutsches Volksblatt” adott. „A német császárt – írta a Deutsches Volksblatt – most már Károly király követi, aki pedig nem valami nagyon olvadozik a magyarok iránt érzett szeretettől. Es ő is, mint Vilmos császár tette, dicsőíteni fogja ezeket a judeo-magyarokat s ezzel még jobban megnöveli szarvait ennek a csöcseléknek. Károly király Budapesten! Ki hitte volna ezt két év előtt? Hiszen ebben az időben Károly király külföldi utazásai alkalmával egyenesen elkerülte Budapestet. Nem kételkedhetünk, hogy ezek után a magyarizmus túlsúlya még erősebb lesz. Annál kevésbé kételkedhetünk, mert hiszen a császár Őfelsége nem régen olyan intézkedést tett ismét, amely alkalmas lesz a magyarok ez érzelmeinek erősítésére.” (Itt a cikk írója arra a tíz szoborra céloz, amelynek Őfelsége saját költségén Budapesten való felállítását a német császár látogatása alkalmával rendelte el.)

Körülbelül ebben a hangnemben írtak a hazai román nemzetiségi lapok is Károly király budapesti látogatásáról, mert érezték e látogatás tényében nem azt ugyan, hogy Károly király e látogatásával meghódol a magyar állam tekintélye és túlsúlya előtt, hanem azt, hogy személyes érzelmeit és álláspontját szemben a hármasszövetséggel, illetőleg az osztrák-magyar monarchiával egyáltalán nem lehet azonosítani azzal a magyarelles irányval, amely két év előtt az ellenzéken levő liberális párt erkölcsi és anyagi támogatásával a Liga Culturală féktelen izgatásai következtében úgy Magyarország és Románia belpolitikai életében, mint a nemzetközi sajtóban oly viharos hullámokat vert és hogy a maga részéről az úgynevezett nemzeti kérdéssel üzött játékot Románia érdekeire nemcsak frivol, hanem veszedelmes játéknak is tartja.

Károly király budapesti látogatását ebből a szempontból fogta fel és méltányolta a magyar sajtó is. Jellemzően fejezi ki ezt a „Neues Pester Journal”, amely ez alkalommal a következőket írta: „Magyarországnak önálló államisága oly fokra emelkedett, amely minden irányban hatást gyakorol nemzetközi viszonyainkra. A nemzetiségi kérdést háttérbe szorította legalább egyelőre az, hogy az izgatók nem számíthatnak a

németek támogatására és most a román királyi pár látogatása teszi lehetetlenné, hosszabb időre, ha nem is örökre, a dáko-román izgatásokat.” Hogy a magyar lapok és velük együtt a magyar közvélemény is helyesen fogta fel Károly király látogatását, mint annak demonstrálását, hogy az ő egyéni, sőt kormányának hivatalos politikája sem ért egyet azokkal, akik a nemzeti kérdésben kifejtett izgatásaikkal a Románia és a monarchia között való barátságos viszonyt igyekeztek állandóan megzavarni, sőt ellenségessé tenni, azt magánál a budapesti látogatásnál is még világosabban és határozottabban látszott igazolni Károly királynak az a tette, amellyel dr. Jeszenszky Sándort, a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának vezetőjét e látogatás alkalmával egy magasabb román rendjellel tüntette ki.

A nemzetiségi ügyosztályt, amelynek vezetője dr. Jeszenszky Sándor volt, úgy a magyar, mint a román közvélemény egyaránt Bánffy Dezső miniszterelnök nemzetiségi politikájának leghívebb exponenséül tekintette és ezért különösen román nemzetiségi körökben nemcsak nagy feltűnést, hanem nagy megdöbbenést is keltett, mert ezekben a körökben az a meggyőződés volt elterjedve, hogy Károly király teljesen helyesli mindazt, ami román részről a magyarországi románság politikai mozgalmainak támogatására történt, sőt egyenesen ő van hivatva arra, hogy a monarchia uralkodójára befolyást gyakoroljon a románság politikai törekvéseinek érdekében. Ha Jeszenszky e kitüntetése azt jelenti, hogy Károly király nemcsak egyet nem ért az úgynevezett erdélyi vagy nemzeti kérdésben kifejtett izgatásokkal, hanem ellenkezően, a magyar kormány követett nemzetiségi politikáját saját országa érdekeinek szempontjából helyesnek tartja, mint azt a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztálya vezetőjének, dr. Jeszenszky Sándornak kitüntetése is igazolja, akkor a magyarországi román nemzetiségi politikusok egész akciója elvesztette Románia részéről azt a külpolitikai támogatást, amelyre biztosan számítottak és amelyet akciójuk sikere érdekében elsőrendű fontosságúnak is tartottak.

Serbán Miklós nem tartozott soha kimondottan a román nemzetiségi párthoz, sőt időnként hol egyik, hol másik magyar párt tagja volt. Ezidőben azonban, mint Bánffy Dezső nemzetiségi politikájának határozott ellensége, jóformán maga képviselte a parlamentben az egész román nemzetiségi pártot, hogy magának némi tekintélyt és népszerűséget szerezzen a román nemzetiségi párt tagjai előtt, amely párt különben őt tagjának sohasem ismerte el, 1897 november 3-án Jeszenszky Sándor kitüntetése tárgyában interpellációt intézett Bánffy Dezső báró miniszterelnökhöz. Igaz-e – kérdezte Serbán a miniszterelnököt –, hogy Károly király a „Coroana României”

nevű rendjellel tüntette ki dr. Jeszenszky Sándor miniszteri tanácsost? – Miután a nevezett miniszteri tanácsos nem vett részt a román király fogadásában, minő érdemeinél fogva jutott e kitüntetéshez? – Igaz-e az a román hírlapok által terjesztett hír, hogy ennek a kitüntetésnek az volt a célzata, hogy általa a magyarországi románok politikai törekvései dezavualtassanak és hogy e kitüntetés kieszközölhető legyen, a román királyt tévesen informálták, azaz félrevezették? Serbán ez interpellációjára Bánffy miniszterelnök azt válaszolta, hogy érdemileg ez interpellációra nem felelhet, mivel annak tárgya egy idegen állam uralkodójának személyes tényére vonatkozik s ennél fogva nem tartozik a magyar parlament elé.

A miniszterelnök e válaszával Jeszenszky kitüntetése a parlamentben végleg lekerült a napirendről, de annál zajosabb hírlapi harcot provokált a bukaresti sajtóban. A konzervatív hírlapok egyenesen Sturdzát támadták meg érte, azt mondván, hogy annyira ellensége a magyarországi románság nemzeti törekvéseinek, hogy Románia királyának kitüntetésre a románságnak legádázabb ellenségét ajánlotta, azt a Jeszenszky Sándort, ki a Memorandum-pörben a komité tagjainak személyében vád alá fogta magát a román fajt. Hiába cáfolták meg Budapesten és Bukarestben is, hogy Jeszenszky lett volna a vádló a Memorandum-pörben és így ő juttatta volna a börtönbe e pör vádlottjait, a Sturdza ellen megindult támadás csak nem akart csillapulni. A konzervatív párt tagjai kedvező alkalomnak tartották ezt az incidenst arra, hogy Sturdzának visszaadják a kölcsönt, amelyet, míg ők a kormányon és ő az ellenzéken volt, kénytelenek voltak tőle kérlelhetlenül elfogadni. Sturdzát, amíg a kormányon volt, az a frivol játék, amelyet a nemzeti kérdéssel tisztán pártpolitikai és hatalmi célokat követve űzött ellenzéki vezér korában, mint a tragikus vétekből származó nemezis, kegyetlenül üldözte és végül is bukásba hajszolta. Bukásának oka, keletkezése és lefolyása a következő volt.

A brassai román iskolák romániai szubvenciója és annak következtében Take Jonescu támadása Sturdza ellen.

A múlt század hetvenes éveinek első felében az akkori magyar kormány arról értesült, hogy a brassai görög keleti román iskolák a román kormánytól évi szubvencióban részesülnek. Ekkor a román kormánynál diplomáciai úton tiltakozott e szubvenció küldése ellen, amelyet Románia részéről saját belügyeibe való avatkozásnak tartott és egyúttal a brassai román iskolák előljáróságának a legszigorúbban meghagyta, hogy valamely idegen állam uralkodójától, vagy kormányától

bármiféle anyagi támogatást elfogadjanak az ő tudomása és előzetes beleegyezése nélkül. Ez idő óta a magyar kormány abban a meggyőződésben volt, hogy a román kormány részéről sem a brassai, sem más magyarországi román felekezeti iskola szubvencióban nem részesül.

Abban a beszédben, amelyet Sturdza 1894 október havában az Orfeumban tartott, hivatalos utalványozási számok idézésével fel voltak sorolva azok az összegek, amelyeket a román királyi közoktatásügyi minisztérium Magyarországra küldött. Azonkívül gróf Kálnoky külügyminiszter az e tárgyban az 1894-iki delegációban hozzáintézett kérdésre adott és e könyvben már ismertetett feleletében azt mondta, hogy a román kormány a magyarországi román egyházakat és iskolákat évenként mintegy 145,000 lei összeggel szubvencionálja. E teljesen hitelt érdemlő nyilatkozatok alapján a magyar kormány utána járt e szubvenciónak és arra a tapasztalatra jutott, hogy azt az évi segítséget, amelyet 1875-ig nyílt tétel gyanánt vett be az állami költségvetésbe a román kormány, 1876 után titkos szubvencióként adta a brassai iskoláknak és annak előljárósága e titkos szubvenciót elfogadta, noha az ilyen szubvenció elfogadását nemcsak az 1875-ben kiadott 559/875. számú miniszteri rendelet, hanem az 1883-iki XXX. törvénycikk 72. §-a is a legszigorúbban eltiltotta.

Az akkori magyar kormány közoktatásügyi minisztere, dr. Wlassics, 1898 április 18-ról keltezett leiratában felszólította Román Miron nagyszebeni görög keleti román érseket, hogy mint a brassai görög keleti román iskolák legfőbb hatósága, értesítse ez iskolák felügyelőbizottságát, hogy, miután az 1883-iki XXX. törvénycikk 72. §-ában foglalt szigorú tilalom ellenére is titkos anyagi segínyt fogadott el a román kormánytól, ellene a legszigorúbb eljárást fogja megindítani és ez elhatározásától csak abban az esetben szándékozik eltérni, ha az érseki konzistorium az iskolák felügyelőbizottságának a legszigorúbban megtiltja a titkos szubvenció elfogadását és amennyiben a szubvencióra az iskoláknak szükségük van, folyamodni fog annak pótlása végett az 1883-iki XXX. törvénycikkben megszabott feltételek mellett az államsegélyért.

Román Miron érsek e miniszteri leiratot közölte a brassai iskolák felügyelőbizottságával. Ez pedig válaszában egyenesen tagadta, hogy szubvenciót húzott volna a román kormánytól. Azt állította, hogy az a pénz, amely romániai eredetű, nem szubvenció, hanem az iskolák egyik fenntartójának, a brassai Szent Miklós-egyháznak romániai birtokaiból származó jövedelem. Román Miron érsek ebben az értelemben válaszolt Wlassics közoktatásügyi miniszternek és Bánffy Dezső miniszterelnöknél tett látogatása alkalmával akként nyilatkozott, hogy ő maga hallott ugyan valamit arról, hogy ez iskolák 1876

előtt szubvenciót kaptak volna a román kormánytól és az betiltatott, de az egész ügyről abszolúte nincs tájékozva és ilyen tájékoztatást a brassai iskolák felügyelőbizottságától sem remélhet. Ha ő ez ügyben kellő tájékoztatást nyerhet, mindent meg fog tenni, hogy az iskolák kérjék a magyar kormány részéről felajánlott állami segítséget és hogy a titkos szubvenció elfogadásának még csak gyanuja is megszűnjék. Bánffy Dezső miniszterelnök megígérte Román Miron érseknek, hogy ezt az általa kívánt részletes tájékoztatást meg fogja kapni és e könyv íróját felszólította, hogy e kérdésre vonatkozó tanulmányai alapján készítsen el a brassai román iskolák román szubvenciójának eredetére és jellegére vonatkozóan információt.

E könyv írója egy részletesebb emlékiratban ismertette meg mindazt, ami e szubvencióra vonatkozott és a miniszterelnök a minden aláírás nélkül való tájékoztató emlékiratot (aide memoire-t) elküldötte bizalmas használatra és személyes tájékoztatásul Román Miron görög keleti román érseknek. E tájékoztató emlékiratot aztán – bizonyos, tisztán az érsek személyét érdeklő részletek elhagyásával – Román Miron érsek elküldötte a brassai iskolák felügyelőbizottságának, amely abszolúte nem akart semmit tudni még csak arról sem, hogy a brassai iskolák valaha szubvenciót kaptak volna a román kormánytól. A brassai román iskolák felügyelőbizottságának valamelyik tagja aztán másolatban és román fordításban Bukarestbe küldötte Take Jonecunak, a Sturdza által megbuktatott konzervatív kormány volt közoktatásügyi miniszterének.

Take Jonecu rendkívül megörvendett a kezébe jutott akták másolatának. Meg volt győződve, hogy velük sikerülni fog Sturdzára az árulás bűnét rásütni és aztán moráliter kivégezni. Elragadtatása akkora volt, hogy fáradtságot sem vett arra, hogy a másolatban kezébe jutott akták természetét és minőségét alaposabb vizsgálatnak vetette volna alá, mielőtt azokat támadásában, mint biztos sikert ígérő fegyvereket felhasználta volna. Május 11-én a román kamarában a birtokába jutott aktamások alapján interpellációt intézett Sturdza Demeterhez, amelyben azt kérdezte tőle: Van-e tudomása arról a miniszterelnöknek, hogy minő következményei voltak azoknak a nyilatkozatoknak, amelyeket 1894 október havában az Orfeumban mondott beszédében tett? Tudja-e, hogy a magyar kormány figyelme e nyilatkozatok következtében azon szubvenció felé fordult, amelyet a brassai iskolák a román kormánytól kaptak? A magyar kormány közoktatásügyi minisztere a nyilatkozatok következtében folyó évi április 18-án Roman Miron nagyszabeni metropolitához egy leiratot küldött, amelyben e szubvenció elfogadását betiltotta és felszólította az iskolák felügyelőbizottságát, hogy folyamodjanak hozzá államsegélyért. Betiltatván ekként a romániai szubvenció, a

brassai iskolák kénytelenek lesznek elfogadni az államsegélyt és ennek következtében a magyar kormány befolyása alá kerülnek, amely őket teljesen el fogja magyarosítani, mint elmagyarosította a belényesi és naszódi román gimnáziumokat. Így fognak a brassai iskolák áldozatául esni annak a denunciaciónak, amely Sturdza 1894-iki hirhedt orfeumi beszédében foglaltatott.

Ez ismertetett rendeleten kívül – folytatta előadását. Take Jonsescu – Wlassics miniszter még egy másik rendeletet is küldött Román Miron metropolitának, amelyben közölte vele, hogy a magyar kormány miként jutott birtokába azoknak az adatoknak, a melyeknek segítségével megtudta, hogy a brassói iskolák a román kormánytól szubvenciót húznak. A magyar közoktatásügyi miniszter e második leirata, miután előadta az iskolák szubvenciójának egész történetét, hivatkozik Sturdza orfeumi beszédére és azt mondja, hogy azok után, a mik e beszédben foglaltattak, szükségesnek látta diplomáciai úton a román kormánytól a kérdéses szubvenciókra vonatkozóan felvilágosítást kérni és az a felvilágosítást, a szubvenció összegét is megnevezve, meg is adta. Íme tehát Sturdza hivatalosan elárulta a titkos szubvenciót és ezzel lehetlenné tette ez iskoláknak, mint igazán román iskoláknak további fennállását, tehát Sturdza elárulta a román faj érdekeit és mint áruló nem méltó arra, hogy Románia kormányának élén álljon.

Take Jonsescu e leleplezéseit az ellenzékét valóságos extázisba hozták és a liberális pártra a legkínosabb benyomást tették. Erezte mindenki, hogy Sturdza bűnhődése azokért a hibákért, amelyeket az ellenzéken a nemzeti kérdésben való féktelen izgatásaival elkövetett, egyre teljesebbé lesz. Sturdzát azonban hidegvére nem hagyta el. Kijelentette, hogy bár pillanatnyilag tájékozatlanul áll az ellene emelt váddal szemben, mielőtt bővebb tájékozódás alapján Take Jonsescunak részletesen válaszolhatna, határozottan kijelenti, hogy ő nem hiszi azt, hogy ez akták a magyar közoktatásügyi minisztertől származnának, ő meg van győződve róla, hogy azok hamisítások, mert formai és más egyéb szempontból vizsgálva, különösen a bemutatott második aktát, az a hivatalos jellegű és hiteles ügyiratok minden kritériumát nélkülözi.

Take Jonsescunak ez interpellációja valóságos vihart támasztott a bukaresti sajtóban. A konzervatív lapok diadal-máborban úsztak és Sturdzának nemcsak bukásáról, hanem erkölcsi haláláról is ujjongva írtak. A kormánypárti lapok ugyan Sturdza nyilatkozata alapján kétségbe vonták a Take Jonsescu által felolvasott akták hitelességét, de nem tudván biztosan, hogy Take Jonsescu nem rendelkezik-e még más bizonyítékokkal is, erősebb ellenrohamot nem mertek intézni Take Jonsescu és a konzervatív párti sajtó ellen. Erre is azon-

ban csakhamar megjött az alkalom. A magyar kormány értesülvén a román kamarában történekről, egy félhivatalos sajtónyilatkozatban kijelentette, hogy a magyar közoktatásügyi minisztertől a bemutatott akták közül csak egyik származik, az április 18-ról keltezett, amelyben Sturdza miniszterelnök neve még csak célzásképpen sincsen említve.

Ez a félhivatalos sajtónyilatkozat Sturdzát nyeregbe segítette. Most már ő vádolta Take Jonescut, hogy a második aktát egyenesen ő, vagy párthívei közül valaki hamisította. Ő nem áruló, hanem Take Joneseu aktahamisító. Most már Take Jonescu azt állította, hogy igaz ugyan, hogy a második akta nem a magyar közoktatásügyi minisztertől származik, de hitelessége és hivatalos jellege még sem vonható kétségbe, mert a miniszterelnökségből származik. E kijelentésre aztán a magyar kormány részéről egy második félhivatalos sajtónyilatkozat következett, amely e második irat eredetére vonatkozóan teljes felvilágosítást adott, elmondván, hogy azt egyszerű emlékeztetőül Román Miron érsek magánhasználatára e könyv írója szerkesztette felkérés folytán, minden hivatalos szinezet nélkül és tartalmáért egyedül ő is felelős, annyival is inkább, mivel nem tartozik a miniszterelnökség tisztviselői karának létszámába. E nyilatkozat után Take Jonescu kénytelen volt beismerni, hogy tévedett, mikor a második aktát is Wlassics miniszternek tulajdonította. Tévedésének e kikényszerített beismerése okozta, hogy ez alkalommal elvesztette a csatát és a győztes ellenfele, Sturdza lett. Sturdza e győzelme azonban igazi pyrrhusi győzelem volt, mert a harcból halálos sebet kapva távozott, amelynek következtében egy év múlva elvérzett.

Ez a Take Jonescu által Sturdza ellen indított harc a román államférfiak és politikusok gondolkozásának az irredentizmus pszichológiai motívumainak tanulmányozása szempontjából igen érdekes jelensége. Take Jonescunak legsúlyosabb vádja az volt, hogy Sturdza a magyar kormánynak hivatalos jellegű és így hiteles nyilatkozata szerint diplomáciai úton hozzá intézett kérdésére elárulta, hogy a brassai román iskolának szubvenciót ad. Tehát az az igazi román államférfiú, aki a magyar állam határozott törvényes tilalma ellenére is titokban segíyezi a magyarországi román iskolákat és egyházakat, amelyeknek erre a titkos segélyezésre semmi szükségük sincs, miután ezt a segílyt nemzetiségi jellegük minden veszedelmeztetése nélkül biztosítják nekik a magyar állam törvényei. Egyszóval, az az igazi megbízható román miniszter, aki a magyar állammal szemben nem szándékszik azokat a kötelezettségeket teljesíteni, amelyek az egymással barátságos viszonyban élő államok nemzetközi viszonyából származnak, hanem aki azt titokban és a kötelező nemzetközi jog ellenére illega-

lison megszegi. Aki a magyar állammal szemben a nemzetközi jog által diktált kötelezettségeknek lojálisan eleget tesz, áruló és nem méltó arra, hogy Románia kormányában helyet foglaljon. Ha igaz lett volna is az, hogy Sturdza a magyar kormány diplomáciai úton hozzá intézett kérdésére megmondotta volna, hogy szubvenciót ad a magyarországi román iskoláknak, akkor is csak a nemzetközi jogból folyó kötelességét teljesítette volna szemben azzal az idegen állammal, amellyel nemcsak barátságos szomszédi, hanem egyszersmint szövetséges viszonyban is van.

A brassai román iskolák romániai szubvenciójának története.

Miután a brassai gör. keleti román iskolák e titkos szubvenciója további diplomáciai alkudozásoknak és fejleményeknek lett kiindulópontjává, szükségesnek látszik annak rövid történetét is előadni.

A magyar kir. közoktatásügyi miniszter úr nem nyugodott bele abba a kitérő válaszbba, melyet a brassai román iskolák felügyelőbizottságától a nagyszebeni gör. keleti román érseki konzisztorium útján kapott, hanem e könyv írójának, mint szakértőnek bevonásával, vizsgálatot rendelt el a brassai gör. keleti román Szent Miklós-egyház ellen, mint ez iskolák egyik fenntartója ellen. A bizottság a Szent Miklós-egyháznak, valamint az általa fenntartott iskoláknak átvizsgálván irattárát és pénztári könyveit, a következőket állapította meg:

A mult század ötvenes éveinek végén a brassai gör. keleti román gimnáziumot fenntartó egyház az akkori román vajdaságok kormányaihoz fordult azzal a kérelemmel, hogy egyenként adjanak a gimnáziumnak egy bizonyos összegű évi segílyt, mert máskülönb az erdélyi románság e fontos közművelődési intézetét nem tarthatná fenn. Kérésük megokolására felhozták, hogy úgy a régi moldovai, mint az oláhországi vajdák a brassai Szent Miklós-egyháznak különböző időkben nemcsak nagyobb összegű pénzsegélyt, hanem jövedelmező ingatlanokat is adományoztak, amelyekből az egyház még nyolcvan év előtt is jövedelmet húzott. Az adományozott jószágok tulajdonjogát az idők viszontagságaiban az egyház azonban elveszítette. Most pedig a két fejedelemség kormánya kövesse az ősök nemes példáját és adjon egy bizonyos nagyságú évi segílyösszeget a gimnázium fenntartására. Úgy a moldovai, mint az oláhországi parlamentek e kérésre megszavaztak évenként 200–200 aranyat, de nem mint kárpótlást a román vajdák által adományozott és állítólag birtokolt ingatlanok jövedelmeért, hanem mint határozottan kifejezett évi segílyt.

Ez a valóságos és akta szerint megállapítható eredete a brassai román gör. keleti felekezeti iskolák romániai szubvenciójának. A moldovai és oláhországi vajdaságokból egyesült Románia törvényhozása a brassai iskolákat fenntartó egyház előjáróságának kérésére e szubvenciót fel is emelte, úgy hogy az 1875-ben, mikor a magyar kormány tudomására jutott, már mintegy 38,500 lei nagyságú tétel szerepelt a román állam költségvetésében. A vizsgálat konstataulta azt is, hogy ez az összeg a román állam költségvetésében azután is szerepelt, hogy a magyar kormány 1875-ben annak elfogadását az iskolafenntartó hatóságnak a legszigorúbban megtiltotta, sőt szerepelt még az 1883-ik XXX. törvénycikk tilalma után is. Nevezetesen a román állam 1885/6. évi költségvetésében is, de ekkor csak mintegy 23,500 lei nagyságú tétel.

E vizsgálat eredményére támaszkodva, a m. kir. kormány újabb diplomáciai lépéseket tett a román kormánynál a szubvenció tárgyában. A román kormány azt válaszolta a hozzá intézett kérdésre, hogy az állami költségvetésben szereplő összeg nem szubvenció természetű, hanem évjáradék azokért a régi román vajdák által adományozott ingatlanokért, amelyeket a brassai Szent Miklós-egyház a jelenlegi Románia területén bírt, de amelyeket az egyházi javak szekularizációja alkalmával 1863-ban elveszített. A m. kir. kormány hivatkozva arra, hogy a megejtett vizsgálat határozottan megállapította a kérdéses segély szubvenció jellegét, kérte a szubvenció végleges megszüntetését. Eközben a brassai iskolákat fenntartó Szent Miklós-egyház előjárósága arra az álláspontra helyezkedett, hogy miután Sturdza a parlamentben kijelentette, hogy a szóbanforgó összeg nem szubvenció, hanem évi járadék a román állam tulajdonába átment ingatlanok jövedelmének kárpótlásául, tisztán magánjogi alapra helyezkedik és a román államot bepöröli az őt megillető évi kárpótlásért. A pör vitelét, mint ügyvéd, Take Jonescu vállalta magára.

A román kormány ezután az incidens után azt a javaslatot tette a magyar kormánynak, hogy nyugodjék bele abba, hogy az összesen 38,500 leiben megállapított összeg, mint kárpótlásul, szolgáló évjáradék szerepeljen a román állam évi költségvetésében. Bánffy Dezső miniszterelnök, bár elvben fenntartotta a kérdéses költségvetési tétel szubvenció jellegét, de azért, hogy ez a dolog megszűnjék tovább is kellemetlen surlódások okozója lenni a két, egyébként barátságos viszonyban levő állam között, azt a javaslatot tette, hogy a román állam ezt az összeget váltsa meg egy akkora összeggel, amelynek 4%-os kamata megfelel a román állami költségvetésben szereplő évi 38,500 leinek. Ez összeget aztán a román kormány készpénzben, aranyban, kifizetné a nagyszebeni gör. keleti román érseki konzisztóriumnak, amely összeg egyesít-

tetvén a brassai iskolák többi alapítvány-természetű vagyonával, egy bizottság által, mint iskolai alapítvány, külön kezeltetnék.

A román kormány elvben elfogadta a Bánffy-kormány e javaslatát, de azzal a módosítással, hogy ez összeget nem készpénzben fogja kifizetni, hanem egy 962,500 leiról szóló szelvény nélküli 4%-os évi járadékot biztosító államkölsönkötvénnyel, amely letéttetik a középponti magyar állampénztárba s amelynek évi kamatját, a 38,500 leit, a román kormány egy bank útján átutalja a m. kir. kormányhoz, amely azt átadja az iskolákat fenntartó brassói Szent Miklós-egyház gondnokságának. A Bánffy-kormány nem volt hajlandó ezt az ajánlatot elfogadni. Az alkudozások tovább folytak, de mielőtt beveződtek volna, úgy a Bánffy-, mint a Sturdza-kormány megbukott. Az egyezséget a Sturdza által javasolt alapon egy évvel később magyar részről a Széll-kormány, román részről pedig a Cantacuzéno György-féle konzervatív kormány kötötték meg.

Bizonyító adatok, hogy a román kormány a magyarországi román egyházakat és iskolákat ezután is tiltott szubvencióban részesítette.

Ezzel a brassai román iskolák szubvenciójának ügye elintézését nyert és a magyar kormány az elintézés e módjába azért is szívesen nyugodott bele, mert ez alkalommal a román kormány határozott ígéretet tett, hogy a magyarországi román egyházaknak és iskoláknak soha semmiféle anyagi támogatást vagy segílyt nem ad a magyar kormány tudta és beleegyezése nélkül.

Az a kérdés most már, hogy a román kormány 1900-ban tett ígéretét becsületesen megtartotta-e vagy nem? A magyar kormányok kivétel nélkül meg voltak győződve, hogy becsületesen megtartotta. A közvélemény azonban kételkedett. Voltak bizonyos jelenségek, amelyek arra mutattak, hogy a közvélemény e kételkedése jogosult. Többször megtörtént, hogy valamelyik román községben az iskolai épület olyan dűledező és rozoga állapotban volt, hogy a hatóságok kénytelenek voltak az iskolafenntartó egyházat arról értesíteni, hogy ha az iskolai épületet bizonyos határidőig a maga anyagi erején jókarba nem hozhatja, vagy állami segílyért nem folyamodik, egészségügyi és biztossági szempontból kénytelen lesz az iskolai épület használatát betiltani. Bár az iskolafenntartó egyház annyira szegény volt, hogy egyáltalán nem állott módjában a népiskolai törvények követelményeinek megfelelő épületet emelni és államsegélyért sem folyamodott, mégis a kitűzött határidő előtt hozzáfoghattak megfelelő iskolai épület

emeléséhez. A közvélemény ezt úgy magyarázta, hogy vagy a Liga Culturală adott pénzt az építés költségeire, vagy pedig a román kormány?

A román irredentizmus fejlődéstörténetének tanulmányozásával kapcsolatban kötelességemnek tartottam a lehetőséghez képest azt is megállapítani, hogy a román kormány hány esetben, mekkora összegben és mely magyarországi román egyháznak és iskolának adott ilyen titkos segélyt? A végzett kutatások nem vezettek olyan eredményre, hogy mind e kérdésekre határozott és ügyiratszerűen bizonyítható választ tudnék adni. Annyit azonban a talált adatok segítségével határozottan állíthatok, hogy a román kormány bizonyos esetekben igen is adott a magyarországi román iskoláknak ilyen titkos segélyeket. Az erre vonatkozó bizonyítékok a következők:

A román kir. közoktatásügyi minisztérium 1902. és 1903. évi zárszámadásaiban a következő két tétel olvasható: „Plati din fondul extraordinar si neprevazute, *precum ajutoare in Transilvania*” stb. (Fizetések a rendkívüli és előre nem látott szükségletek alapján, valamint erdélyi segélyezések.)

E két tétel címéből világosan és határozottan következik, hogy a román kir. közoktatásügyi minisztérium az erdélyi, illetőleg a magyarországi román iskolákat 1900 után is titkos segélyben részesítette. Arra, hogy mely román iskolák és egyházak kaptak és mennyi segítséget? – részletes és számszerű adatok nem állnak rendelkezésemre, de mint a fennebb idézett zárszámadási tételek címei igazolják, a titkos segélyezés ténye maga feltétlen bizonyosság valóság.

Egy hivatalos vizsgálat alkalmával igen érdekes aktacsomó került a magyar hatóságok kezébe. Ez aktacsomó Bozianu Demeter szerbcsanádi tanító kérvényét tartalmazza a rávonatkozó mellékletekkel egyetemben. Bozianu Demeter szerbcsanádi román tanító a román kir. közoktatásügyi miniszterhez beadott folyamodásában elmondja, hogy miután az Apponyi-féle (1908. évi) drákói szigorúságú törvényeknek a szerbcsanádi román iskola minden bizonnyal áldozatul fog esni, ő a község lakosságának román nyelvét és nemzetiségét úgy véli megmenthetőnek, ha a felnőttek oktatásának, a szabadoktatásnak szervezésével egy építendő Népházban a román kultúrának és nyelvnek otthont emelhetne. E Népháznak építésére 25,000 korona lenne szükséges. Ő a nyáron Bukarestben járt és ott közölte a tervet Bibicescuval, a román nemzeti bank (Banca Nationala Româna) igazgatójával, aki megígérte, hogy ha folyamodást ad be e 25,000 korona összeg engedélyezéséért a román kir. közoktatásügyi miniszterhez, kérését támogatni fogja. Mellékli is Bibicescu igazgatónak levelét és arra kéri a közoktatásügyi minisztert, hogy ha engedélyezni fogja a kért 25,000 korona összeget,

hát utalja át a Banca Nationala Româna-hoz, ez azután el fogja küldeni Nagyszebenbe az Albinának, amelytől ő személyesen fogja átvenni az összeget és így a magyar miniszter nem tudja meg, hogy a Népház a román kormánytól kapott segélyen épült fel. A közoktatásügyi Miniszter Bozianu Demeter kérvényét azért tette át a külügyminisztériumba, mert a külföldi iskolák segélyezésére szolgáló alapot ott kezelik. Hogy a külügyminiszter megadta-e a kért segélyt vagy nem? – arra vonatkozóan semmi irat sem található a szóbanforgó akta-csomóban.

Egy másik igen érdekes dokumentuma az ilyen titkos szubvencionyujtásnak a magyarországi származású Jón Scurtunak, a bukaresti teológiai szeminárium tanárának 1907 június 27-ről kelt sajátkezű levele, melynek tartalma a következő:

Jón Scurtu a közoktatásügyi minisztériumtól felszólítást kapott: nyilatkozzék, mit csinált azzal a 2000 leiel, amelyet „Domnia Regelui Carol I” (Első Károly király uralkodása) című művére kapott? Erre Scurtu e levelében, melyet egyenesen a miniszter személyéhez intéz, azt válaszolja, hogy ő ez összeget – a számra pontosan nem emlékszik ugyan, de azt hiszi, hogy csak 1600 lei volt – nem a fennebb megnevezett művének megírására kapta, hanem *az erdélyi románok nemzeti érdekeinek támogatására*. Abból ő nem is kapott semmit, mert az egészet átadta egy jól ismert egyéniségnek, aki egészen megbízható és akit a miniszternek meg is fog nevezni. Ez a fiktív megbízatás az akkori miniszter eszméje volt, aki ily diszkrét módon akarta az összeg rendeltetését titokban megőrizni. Arra kéri a minisztert: engedje meg, hogy a további felvilágosításokat neki személyesen adhassa meg. A levél felső balsarkára Spiru Haret közoktatásügyi miniszter június 30-án sajátkezűen ezt a megjegyzést írta: „Scurtu úr nekem személyesen és bizalmas úton adta meg a kívánt felvilágosításokat”.

A Bozianu Demeter kérelmét tartalmazó iratsomóból és Scurtu e leveléből s annak elintézése módjából megismerhetjük azt az egész eljárást, amelyet a román kormány követett a szóbanforgó szubvenciók megadásában. Sohasem adta nyíltan az illető egyháznak, vagy iskolának, hanem egyes személyeknek fiktív megbízások címe alatt, mint Scurtunak, vagy más cím alatt utalványozta ki a Banca Nationala Românanál, amely elküldötte valamelyik magyarországi román pénzügyintézetnek, legtöbbször a nagyszebeni Albinának, amelytől az illető aztán személyesen átvette. A közvetítők rendszerint az erdélyi származású tekintélyesebb tanárok, vagy köztisztviselők voltak. Ezért nem lehet hivatalos aktákkal perrendszerűen bizonyítani, hogy a román kir. kormány általában mekkora összeggel és névszerint mely román egyházat és iskolát részesített ilyen titkos segélyben 1900 után is?

Sturdza bukása a „Bánffy Dezső nemzetiségi politikája” című röpirat megjelenése következtében.

Említettem, hogy Sturdza győzelme, melyet a magyar közoktatásügyi miniszternek a nagyszebeni gör. keleti román metropolitához intézett leiratával kapcsolatban az ellenzék által támasztott harcban ellenfelén, Take Jonescun aratott, igazi pyrrhusi győzelem volt, amelyben halálos sebet kapott és abban a következő évben el is vérzett.

Bánffy Dezső ellen az 1898. év utolsó negyedében az ellenzék az Ausztriával való kiegyezés ügyében az úgynevezett „ischli klauzula” miatt kíméletlen harcot indított meg. E harc következtében a parlament a Bánffy-kormányt a következő 1899. évre költségvetési felhatalmazást sem adhatta és így 1899 január elsején az úgynevezett ex lex állapota következett be Magyarország kormányzásában. Ebben a harcban Bánffy mellett pro és kontra a védő és támadó brosuráknak egész kis irodalma keletkezett. E könyv írója spontán elhatározásból célszerűnek látta egy brosurában kifejteni mindazt, amit Bánffy a nemzetiségi, különösen pedig a román nemzetiségi kérdésben tett. A röpirat azonban Bánffy bukása után körülbelül egy héttel látott napvilágot „Bánffy Dezső nemzetiségi politikája” cím alatt.

A röpirat maga tényekre hivatkozva, lehetőleg történetírói tárgyilagossággal igyekezett megállapítani Bánffy Dezső érdemeit a nemzetiségi kérdés kezelésében, amelyet különben nemcsak a magyar közvélemény, hanem még Bánffy politikai ellenfeleinek higgadtanabb gondolkozó többsége is elismert. Bánffy engesztelhetetlen politikai ellenfeleit e röpirat megjelenése kellemetlenül érintette, mert azt hitték, hogy annak célzata nem lehet semmi más, mint Bánffy általános politikáját a nemzetiségi kérdésben szerzett elvitázhatatlan érdemeinek segítségével rehabilitálni és ezzel a Széll Kálmán vezetése alá került szabadelvű pártnak az Apponyi vezetése alatt álló nemzeti párttal való fuzióját lehetetlenné és Bánffynak a kormányra való mentől gyorsabb visszatérését lehetővé tenni. Megvoltak továbbá arról is győződve, hogy e röpirat egyenesen Bánffy Dezső megbízásából a Jeszenszky Sándor miniszteri tanácsos közreműködésével íratott, amennyiben a röpirat tartalmát alkotó tényekhez és adatokhoz állítólagosan ő szolgáltatta az ügyosztály birtokában levő valószínű hivatalos és bizalmas jellegű ügyiratok meg nem engedett módon való felhasználásával a szükséges anyagot. Ezzel pedig Jeszenszky nemcsak a hivatalos titoktartás kötelességét szegte meg, hanem a miniszterelnök ellen, akinek mint tisztviselő alá van rendelve, meg nem engedhető módon intrikál is. Így aztán egy csapással Jeszenszky is megtorolhatják azokat az érzékeny sérelmeket, amelyeket az

1896-iki választások alkalmával, mint e választások vezetője, az ellenzéknek okozott.

A képviselőházban a Bánffy ellen folytatott ádáz politikai harc egyik legfélelmetesebb vezére, Polonyi Géza intézett Széll miniszterelnökhöz interpellációt, azt kérdezvén tőle: van e tudomása arról, hogy közelebről egy „Bánffy Dezső nemzetiségi politikája” című röpirat jelent meg, amelynek tartalma minden bizonnyal azon anyag felhasználásával készült, amelyik egyedül csak a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának irattárában található fel és így valószínű, hogy ez ügyosztály valamelyik tagja írta azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy Bánffyt nemzetiségi politikájának dicsőítésével rehabilitálja és Széll Kálmánt, aki nem ért egyet azzal a módszerrel, amelyet Bánffy a nemzetiségi kérdés kezelésében követett, a magyar közvélemény előtt kompromittálja. Széll erre az interpellációra röviden azt válaszolta: a kérdéses röpiratot nem ismeri és így Polónyinak rávonatkozóan nem is tud kielégítő választ adni, de szigorú vizsgálatot indít és ha e vizsgálat konstatálná, hogy azt csakugyan a miniszterelnökség valamelyik tisztviselője írta, akkor azt legszigorúbban meg fogja büntetni.

Polonyi ez interpellációja és a miniszterelnök felelete a szóbanforgó brosurának egyszerre szenzációs jelentőséget kölcsönöztek. A „Tribuna” sietett lefordítani és a bukaresti lapok e fordítás alapján annak egyes, Sturdzára vonatkozó részeit a magok felfogása szerint kommentálni. E különböző kommentárok tartalma röviden a következőkbe foglalható össze: Polónyi interpellációjából és abból a válaszból, melyet ez interpellációra Széll miniszterelnök adott, határozottan kitűnik, hogy a kérdéses röpirat hivatalos akták alapján készült és ennek folytán egészen nyilvánvaló, hogy Sturdza a magyar kormánynak hivatalosan elárulta, hogy a konzervatív kormány mekkora összeggel szubvencionálta a magyarországi román iskolákat. Sturdza tehát áruló. Még annál is rosszabb: a magyarországi román iskolák gyilkosa és sírásója. A szóbanforgó röpiratból nemcsak az tűnik ki, hogy a magyar kormány jövőre nem engedi meg e szubvenciók küldését, hanem az is, hogy büntetésül e szubvenció elfogadásáért oly szigorúan fogja megrendszabályozni ez iskolákat, hogy többé román nemzeti jellegüket nem tarthatják fenn, hanem kénytelenek lesznek a magyarosítás áldozatává lenni. Sturdza és lapjai azzal védekeztek, hogy tagadták igazságát mindannak, ami e brosurában Sturdzára vonatkozott, azonkívül korainak mondták az egész támadást, mivelhogy az a vizsgálat, amelyet Széll kilátásba helyezett, nem történt meg. Ez a vizsgálat pedig okvetetlenül igazolni fogja, hogy az egész dolog megint afféle falsum, mint az az irat, amelyről Take Jonsescu azt állította, hogy Wlassics közoktatásügyi minisztertől származik.

Sturdzára vonatkozóan ebben a röpiratban nem volt semmi több, mint amit e könyvben jasi-i nyilatkozatára és orfeumi beszédére vonatkozóan előadtam. Egyik sem volt tehát valamely bizalmas jellegű hivatalos ügyiratból véve, mert hiszen mind a kettő úgy a magyar, mint a román lapok által sokat vitatott és e vitatkozások olvasói előtt nyilván tudott dolgok voltak. Ilyen látszatot csak Polonyi interpellációja és Széll miniszterelnök válasza következtében nyert, aki a Polonyinak adott válaszában tett ígéretét nem váltotta be, amennyiben a kilátásba helyezett vizsgálatot arra vonatkozóan, hogy e röpiratban hivatalos ügyiratok mennyiben használtattak fel vagy nem? – egyáltalán nem tartotta meg. Ha megtartotta volna, kétséget kizáró módon bebizonyosodott volna, hogy a röpiratban semmiféle hivatalos ügyirat nem használtatott fel, és hogy mindaz, ami e röpirat tartalmát alkotja, román és magyar hírlapokban, meg parlamenti beszédekben többszörösen és különböző változatokban egész terjedelmében előfordult. Egyszerűen Jeszenszky miniszteri tanácsoshoz azt a kérdést intézte, hogy a röpirat Bánffy felhatalmazásával készült-e és Bánffy annak tartalmát előzetesen ismerte-e? Jeszenszky tagadóan válaszolt és az egész felelősséget még e könyv íróját illetően is magára vette, azt mondván, hogy mint hivatalfőnök ő bízta meg e könyv íróját a röpirat megírásával, ami azonban a valóságnak annyiban nem felelt meg, mert e röpiratot saját elhatározásából írta meg e könyv írója.

Széll miniszterelnök egy párnapi szünet után úgy fejezte be a dolgot, hogy 1909 április 5-én egy félhivatalos sajtónyilatkozatot tétetett közzé, amelynek tartalma a következő volt: Dr. Jancsó Benedek tanárt, aki szolgálattételre a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályába volt beosztva, a miniszterelnök e szolgálata alól felmentette és visszabocsátotta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezésére. E felmentés a „Bánffy Dezső nemzetiségi politikája” című broszúra ügyével van kapcsolatban. Ez a félhivatalos sajtóközlemény teljesen igazolta Polonyi interpellációjának azt a feltevését, hogy a szóbanforgó röpirat csakugyan hivatalos ügyiratok felhasználásával készült és hogy helyes volt tehát a romániai konzervatív sajtó az a véleménye, hogy Sturdza árulása e hivatalos ügyiratok alapján Bánffy megbízásából a magyar miniszterelnökségben készült röpiratban nemcsak le van leplezve, hanem kétségbevonhatatlan módon be is bizonyítva.

E félhivatalos sajtónyilatkozat másnap távirati úton Bukarestbe érkezett. Take Jonescu és társai ennek következtében már egészen biztosak voltak győzelmükben. Sturdza árulása címmel kinyomatták és plakátokon az utcák sarkain és hirdetőoszlopokon kiragasztották. A megbotránkozás és a harag orkánja tört ki Sturdza ellen a bukaresti sajtóban. Harmadnapra a város külön-

bőző részeiben nagy népgyűléseket tartottak, ahonnan a tömeg adott jelre és egyszerre „Le Sturdzával” és „La Palat” kiáltással megindult a királyi palota felé, hogy ott tüntetve követelje a királytól Sturdza elbocsátását. A palotához vezető utakat katonaság zárta el és a mikor a tömeg a katonai kordont át akarta törni, a katonaság fegyverhasználati jogával élve, kergette szét a tömeget, ami közben nem egy sebesülés is történt. Sturdza árulása miatt tehát vér folyt Bukarest utcáin és elkövetkezett az a kritikus pillanat, amelyben a király kénytelen volt Sturdzát elbocsátani pártjával egyetemben, hogy helyet adjon a kormányon az ellenzéknek, amely az utcát mozgósította, hogy mentől gyorsabban a hatalom birtokába jusson. Sturdza e tüntetés után beadta lemondását és mint bukott ember távozott a miniszterelnöki székből.

Sturdza bukásával a román nemzetiségi kérdésnek az irredentizmus fejlődéstörténetének szempontjából egy igen érdekes, a nagyszebeni „Tribuna” megindulásának évétől 1884-től 1899-ig mintegy 16 évre terjedő fontos időszaka zárult be, még pedig nem az előrehaladás, hanem a züllés felé vivő úton. Két hatalmas mozgatószervezete volt ennek a mozgalomnak: egyik a Liga Culturală, másik pedig a Sturdza vezetése alatt álló liberális párt. A Liga Culturală a keblében uralkodó erkölcsi korrupció folytán veszítette el a XIX. század végén jóformán minden eddig szerzett tekintélyét és befolyását, Sturdza és vele együtt a vezetése alatt álló liberális párt pedig annak a hibájának esett áldozatul, amelyet az ellenzéken a nemzeti kérdésben folytatott frivol pártpolitikai játékával elkövetett s amely, mint valamely tragikus vétség bukásának okozója lett a tragédia hősét megillető minden tisztelet és bámulat érzésének a hallgatóság lelkében való felkeltése nélkül.

Károly királyra egyénileg nagyon kellemetlenül hatott az a véres utcai tüntetés, amelynek következtében Sturdzát el kellett bocsátania. Szokása volt tavasz kezdetén egy pár hétre üdülés végett Ragazba utazni. Elutazása küszöbön volt, mikor a kormányválsággal kapcsolatos politikai zavarok következtében tervezett ragazi üdülését le kellett vennie a napirendről. Ez alkalommal Ragazba való utazásával kapcsolatosan azt tervezte, hogy József főherceget Fiumében meg fogja látogatni és egy-néhány napig a „Villa Giuseppe” vendége lesz. Mentegőtődző levelet írt József főhercegnek amiatt, hogy a hosszabban húzódó kormányválság miatt a kilátásba helyezett látogatásra vonatkozó ígéretét nem válthatja be és e levélben megemlítette azt is, hogy e kormányválság elmaradt volna, ha a magyar kormány a Sturdza és a Bánffy-féle röpirat ügyét egy kissé több diplomáciai tapintattal intézi el.

Egyidejűen magához kérte a bukaresti osztrák-magyar követet, Aehrenthal bárót is, akit felkért: hozná tudomására

Őfelségének, Ferencz Józsefnek, hogy őt nagyon kellemetlenül érintette Széll miniszterelnök módszere, amellyel az egész ügyet kezelte. Hasonló esetben az a nemzetközi szokás, hogy az illető kormány az ilyesféle röpiratokkal megtagad minden közösséget, még abban az esetben is, ha azt a röpiratot tényleg a kormány valamelyik tagja hivatalos ügyiratok indiszkrét felhasználásával iratta volna is. A magyar miniszterelnök ezt annál könnyebben megtehetné volna, mert hiszen Sturdza őtet a leghatározottabban biztosította, hogy soha semmiféle olyan hivatalos iratot nem intézett az osztrák-magyar külügyi kormányhoz, amelyet a röpirat szerzője akár Bánffy felhatalmazásával, akár anélkül felhasználhatott volna.

Aehrenthal báró Károly király e kijelentését hivatalosan közölte Goluchovsky külügyminiszterrel, aki szükségesnek látta azt Őfelsége tudomására hozni. Őfelsége hasonló úton fejezte ki sajnálatát Károly királynak a megtörtént incidens miatt és a legközelebbi kihallgatás alkalmával Széll Kálmán miniszterelnök előtt annak a nézetének adott kifejezést, hogy a Bánffy-féle röpirat ügyét másként kellett volna kezelni. Sajnálja, hogy Sturdzát Széll akarata ellenére is olyan kellemetlen helyzetbe hozta.

Tíz évvel később Széll Kálmán egyízben találkozva velem, így szólott hozzám: Nagyon haragszom önre. Tudja azzal a Bánffy-féle röpirattal igen nagy kellemetlenséget okozott nekem.

Azt gondolom most huszonegy évvel később is, hogy a hiba inkább Széll Kálmánban volt, mint bennem. Nem ismerte fel, hogy ennek a röpiratnak esetleg minő súlyos külpolitikai következményei lehetnek, ha annak tartalma hitelesnek, azaz hivatalos ügyiratokból mentettnek ismertetik el hivatalosan. Széll Kálmán ez alkalommal elhatározásában magát egyszerűen csak a magyar pártpolitika egyoldalú szempontjától és azon ellenszenvétől, sőt haragjától vezette, amelyet Bánffy Dezső és annak egykori politikai jobb keze Jeszenszky ellen érzett és amely haragnak további hatása az volt, hogy Jeszenszky Sándort áthelyezte a belügyminisztériumba és a nemzetiségi ügyosztályt, nyilvánvaló jeléül annak, hogy a nemzetiségi kérdés kezelésében egészen más módszert szándékozik követni, mint Bánffy Dezső, feloszlatta. A tüntetés egy bizonyos nemével a jog, törvény és igazság szavakat választotta kormányzata jeligéjéül, mintha a magyar kormányzatban eddig a jogtalanság, a törvénytelenység és az igazságtalanság uralkodott volna. A nemzetiségi politikusok a multa vonatkozóan egyetértettek vele e jelige ilyen fajtájú értelmezését illetően, de nem voltak hajlandók elhinni, hogy az új miniszterelnök politikáját velök szemben e jeligében rejlő három igazság fogja vezetni, még pedig abban az értelemben, amelyben ők saját álláspontjuknak megfelelően szerették volna.

A magyar közvélemény túlnyomó többségében helyesnek és célravezetőnek tartotta Széll Kálmán nemzetiségi politikáját, mert abban biztosítékát látta annak, hogy a nemzetiségek az enyhébb módszer folytán mégis belátják, hogy őket semmiféle üldözés, elnyomás, vagy csak zaklatás sem akadályozza abban, hogy keressék és megtalálják a részükről is annyiszor emlegetett kölcsönös megértéshez vezető utat. Csak nagyon kevesen voltak, kik a miniszterelnök nemzetiség-politikai módszerét, kevésbé célravezetőnek tartották, mint aminő Bánffy módszere volt. Az idő csakhamar igazat adott ez utóbbiaknak. Széll Kálmán enyhe módszere semmit sem változtatott a nemzetiség-politikai törekvések eddigi veszedelmes irányán.

Hogy Széll Kálmán a nemzetiségi ügyosztályt a közvélemény minden komolyabb tiltakozása nélkül feloszlathatta és így külsőségekben is minden nehézség nélkül szakíthatott Bánffy helyesebb módszerű nemzetiségi politikájával, oka elsősorban abban kereshető, hogy a nemzetiségi ügyosztálynak volt egy veleszületett hibája. E veleszületett hibája abban állott, hogy 1896-ban főnökét, Jeszenszky Sándort, Bánffy megbízta a képviselőválasztások vezetésével. Minden neheztelés, harag, sőt gyűlölet, amelyet e választási hadjárat keltett, tulajdonképpen Jeszenszky Sándor személyéhez és vele együtt a nemzetiségi ügyosztályhoz fűződött, ami a Bánffy kormányzatának utolsó évében kitört parlamenti obstrukció szenvedélyes haragjában és gyűlöletében még inkább fokozódott.

E sorok írója tisztában volt azzal, hogy a harag és a gyűlölet ez áradata már csak e veleszületett hibája miatt is elfogja söpörni nemcsak magát az ügyosztályt, hanem annak minden kezdeményezését és alkotását is. Hogy ezt előre jelezze és a későbbi idők számára megrögzítse, a „Bánffy Dezső Nemzetiségi Politikája” című brosuráját a következő sorokkal fejezte be, amelyeket azért idézek, mert fájdalom, ma sem nélkülözik a legkegyetlenebb aktualitást.

„Azért szólaltam fel csupán, hogy a napi politika küzdelmeitől távol álló hazafi becsületos aggodalmával kérdezzem: érdeke-e a nemzetnek, hogy a pártszenvedelem gyűlölete elpusztítsa e rendszerrel együtt azt is, ami jó volt benne s ami Bánffy egyéniségét – bármennyit is vétkezett volna más tekintetben – tiszteltté fogja tenni minden objektíve gondolkozó magyar ember előtt, s amelyért, akármit mondjanak most, ha az elviharzott dúló pártcsatákban ejtett sebek be fognak hegedni a szívekben, évek multán maga az ellenzék is habozás nélkül fogja neki az elismerés koszorúját odanyujtani.”

„De nemcsak a könyveknek van meg a maguk végzete, hanem az eszméknek és a politikai kérdéseknek is. Ilyen balvégzetű kérdése a magyar politikának a nemzetiségi kérdés. Balvégzetű kérdés nemcsak a benne rejlő veszedelem miatt,

hanem százszorta inkább amiatt, hogy nem pártkérdés. Három évtizedes úgynevezett parlamentáris életünk örökös párt- és személyes torzsalkodásai akként alakították át a jelenkori magyar politikusok és kormányférfiak agyvelejét, hogy abba bele ne férjen semmi általános nemzeti fontossággal bíró dolog, hanem csak az, ami pártkérdés és pártérdek.”

„A nemzetiségi kérdést pedig csak az igazi nemzeti és állami szempontok magasságából lehet helyesen megítélni s azért hiszem, hogy Bánffy egyéniségének és rendszerének bukásával együtt félbe fog maradni mindaz, amit, ösztökélve erős fajszeretettől s a veszedelem azon ösztönszerű érzésétől, melyet lelkében évtizedekre visszanyuló közvetlen tapasztalatai szültek; igazi ügyszeretettel s államférfiú előrelátással megkezdett.”

„Hogy a nemzetiségi kérdésnek, mint magyar politikai kérdésnek e balvégzete beteljesedjék, a külső körülmények is nagyon kedveznek. Jelenleg a nemzetiségek csendesek. Egyelőre valami nagyobb szabású nemzetiségi akcióra nincs is kilátás. De hát jellemvonása-e a magyar politikai életnek, hogy csupán a nemzet jövődjét érdeklő előrelátásból olyan dolgot figyelmeire méltasson, amely valami közvetlen nyomást nem gyakorol rá? – Bizony nem.”

„Így hát a Bánffy által napirendre tűzött nemzetiségpolitikai akció is szépen le fog kerülni az aktualitások színpadáról. Az általa megmozgatott kérdések pihenni fognak az egyes minisztériumok iratpolcain. A félbeszakadt munkásságot csendesség fogja követni és újra kormányzati elvvé lesz, mint volt e kényes és nagyfontosságú nemzeti érdekekkel bíró ügyekben a *quieta non movere*. A tétlen nyugalom pora és molyai meg fogják emészteni Bánffy összes ezirányú kezdeményezését.”

„A nemzetiségi politikusok is kifogják heverni azt a négyéves rendszeres harcot, melyet Bánffy ellenök annyi kitartással és annyi szemességgel folytatott. Egypár év múlva aztán újra lesz nemzetiségi kérdés. Újra bekövetkezik az 1895 előtti szégyenletes állapot, amelyben Zrinyivel szólva, a megjelent veszedelem láttára megint „futunk ide s tova, vizeken által, havasokon által, ki imide, ki amoda, minden remédiumunk csak a másoktól való segítségkoldulás; nincs magunknak népünk, kivel occurálhassunk a veszedelemnek; nincs egy emberünk, akit hová tehetnénk; ... *pedig ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük*; ne is hadakozunk bár azután, hanem fussunk ki az országból”.

*Erdélyt elvesztettük. Váradot visszavesszük-e?
Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.*